

**Tefsir Araştırmaları Dergisi**

**The Journal of Tafsir Studies**

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

**E-ISSN: 2587-0882**

**Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Ekim/October)**

**Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler**

*Familial Principles and Values in the Narratives of the Qur'an*

**İsa KANİK**

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,  
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı  
Assistant professor, Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Islamic Sciences,  
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir  
Kırşehir, Turkey  
isa.kanik@ahievran.edu.tr  
<https://orcid.org/0000-0003-4338-7834>

**Makale Bilgisi – Article Information**

**Makale Türü/Article Type:** Araştırma Makalesi/ Research Article

**Geliř Tarihi/Date Received:** 25/06/2020

**Kabul Tarihi/Date Accepted:** 27/08/2020

**Yayın Tarihi/Date Published:** 30/10/2020

**Atıf / Citation:** Kanik, İsa. “Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ekim/October 2020), 256-286.  
<https://doi.org/10.31121/tader.757908>

**İntihal:** Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

**Plagiarism:** This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

**Copyright** © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

## Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler

### Öz

Kur'ân; inanç, ibadet, ahlak, hukuk, aile ve ticaret gibi insanın dünya ve ahiretini ilgilendiren muhtelif durumlarıyla ilgili önemli ilkeler ihtiva eden ilahi bir kitaptır. Kur'ân'ın yaklaşık çeyrek asır süren nüzul dönemi tamamen bir eğitime ve yetiştirme zemininde geçmektedir. Bu sürecin bir kısmını da aile ile ilgili hususlar oluşturmaktadır. Kimi zaman müstakil sûre ve ayetlerinde, kimi zaman da önceki peygamberler ve onların kavimleri ile münasebetlerinin anlatıldığı kıssalarda bu konulara değinildiği görülmektedir. Nikâh, talak, eşler, çocuklar, nafaka ve ailevî sorumluluklar konuları Kur'ân'ın aile kurumunun inşa ve bekasına yönelik kullandığı bazı temel kavramlardandır. Kur'ân kıssalarında ailevî ilke ve değerler konusunun ele alındığı çalışmamızda, konunun önemi ve inceliklerini belirten giriş kısmından sonra evvela Kur'ân, kıssa ve aile gibi bazı kavramlar izah edilerek bir araştırma zemini oluşturulmaya çalışılmaktadır. Burada Kur'ân kıssalarının genel geçer ilke ve değerler içeren yaşanmış gerçek olaylar olduğu belirtilmektedir. Düşüncelerin detaylandırıldığı gelişme aşamasında ise ana başlıklar halinde Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed, Hz. Yakup ve Yusuf olmak üzere bazı peygamberler özelinde kıssalarda doğrudan veya dolaylı olarak aile konusuna işaret eden noktalara değinilerek toplumun en önemli kurumu olan ailenin bekasına yönelik ilkeler vurgulanmaktadır. Anne, baba, eş ve çocuklar arasındaki sağlıklı iletişim ve doğru davranış biçimleri maddeler halinde sıralanmaktadır. Sonrasında ise temel tefsir kaynakları ve çağdaş İslami araştırmalardan elde edilen bilimsel bilgi ve değerlendirmelerden hareketle konu sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** Tefsir, Kur'ân, Kıssa, Aile, Değer.

### Abstract

The Qur'an is a divine book containing important principles concerning the different situations of human concerning the world and the hereafter, such as faith, worship, morality, law, family and commerce. The descent period of the Qur'an, which lasts for about a quarter of a century, completely passes on the ground of education and training. Part of this process is about family-related issues. It is sometimes seen that these issues are explained in the separate sûrahs and verses and sometimes in the narratives of the previous prophets and their relations with their people. Marriage, divorce, wives, children, child support and family responsibilities are some of the basic concepts used by the Qur'an in the establishment and maintenance of the family institution. In this study, we tried to create a research ground by explaining some concepts such as the Qur'an, the story and the family after the introduction which indicated the importance and subtleties of the subject. Here, it is stated that the stories of the Qur'an are real events that have happened with general principles and values. In the development phase in which the thoughts were detailed, some prophets including Adam, Noah, Abraham, Jacob and Joseph, Muhammad are mentioned in the stories directly or indirectly pointing to the issue of family and the principles for the maintenance of the family which is the most important institution of society are emphasized. Healthy communication and correct behaviours between parents, spouses and children are listed as ingredients. After that, the subject was tried to be finalised based on the basic sources of exegesis and the scientific knowledge and evaluations obtained from contemporary Islamic studies.

**Keywords:** Exegesis, Qur'an, Narrative, Family, Value.

### Giriş

Kur'ân'ın beyanından anlaşılacağı üzere antropolojik açıdan insanoğlu tek bir özden, ondan da eşi var edilen kadın ve erkek türünden çoğalarak günümüze kadar gelmektedir.<sup>1</sup> Bu nedenle din ve insan bilimi nazarından ailenin, insanoğlunun tarihiyle birlikte başlayan en eski kurumlardan biri olduğu söylenebilir. Yüce Allah'ın, o ikisinden pek çok kadın ve erkek türeterek dün-

<sup>1</sup> *Kur'ân Yolu Meali*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), en-Nisâ 4/1; ez-Zümer 39/6.

yanının değişik yerlerine yaymış olması bu kurumda ebeveyn ile birlikte evlatların da önemli bir konuma sahip olduklarını göstermektedir.

Kur'ân'ın kendine özgü üslup ve muhteva özelliklerinden biri de farklı surelerde, muhtelif bağlamlarda, siyak-sibak bütünlüğü içerisinde tekrarlanan kıssalardır. Kıssalar, Hz. Peygamber ve kavminin daha önceden bilmediği bazı haberleri ihtiva etmesi yönüyle de onun peygamberliğinin delilidir.<sup>2</sup> Umumi bir kaide olarak Kur'ân, ihtiyaç ve maksat ölçüsünde kıssalardaki ayrıntılara yer vermektedir. Kur'ân, geçmişin sistematik olarak kaydını tutan ve bunları kronolojik olarak aktaran salt bir tarih kitabı olmadığı için, kişi ve mekân adları ile zaman ve meydana gelen hadiseler konusunda kıssalarda ayrıntıya yer vermemektedir.

Kur'ân'ın farklı sûrelerinde anne, baba ve çocuklar olmak üzere aile ve aile bireyleri hakkında epeyce bilgi ve tecrübe içerikli açıklamalar bulunmaktadır. Bunlardan anlaşılana o ki, nazârî ve tecrübî bilgi insan hayatında göz ardı edilemeyecek önemli iki unsurdur. Bilgi, tecrübe ile bütünleştiğinde ise daha etkin bir hale dönüşmektedir. İbret alınması ve hidayet eksenli uygun bir hayat yaşanması noktasında tekrarlanan kıssalardaki aile motifleri bu açıdan bizim için aktüelliğini koruyan bir öneme haizdir.

Her bir âyeti ve özellikle sunmuş olduğu hayatî bilgi ve deneyim yüklü kıssalarıyla Kur'ân'ın yegâne muhatabı insandır. Şekil ve özellikleri zamana, mekâna, kültüre ve coğrafyaya göre değişkenlik arz eden ailenin unsurları da temel olarak kadın ve erkekten oluşan aynı insandır. Tarihi süreç içerisinde pek çok şey değişmiş olsa da insanın biyolojik, psikik ve duygusal özellikleri hep aynı kalmaktadır. Kıssaların birey ve toplum hayatına yönelik ihtiva ettiği incelikler sadece gerçekleşmiş olduğu dönemdeki insanları değil, her asırdaki insanları bağlayıcı niteliktedir. Peygamberler de gönderilmiş oldukları kavim ve milletler için dinî ve beşerî yaşantılarıyla rol model şahsiyetlerdir. Onların; aileleri, eşleri ve çocukları ile yaşamış oldukları olumlu olumsuz hatıralar aile kurumunun; ana, baba ve çocuk olarak farklı rollerini üstlendiğimiz biz aile bireylerinin çağdaş problemleri ve bunların çözüm yolları açısından da son derece ehemmiyetlidir.

<sup>2</sup> "تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ" (Ey Peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret çünkü iyi son günahattan sakatlananlarındır." (Hûd 11/49; bk. Âl-i İmrân 3/44), Yûsuf sûresi'ndeki "وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْعَاقِلِينَ" ".../...gerçek şu ki sen daha önce bunları bilmiyordun." (Yûsuf 12/3) ifadesi de bu gerçeği teyit etmektedir.

## 1. Bazı Temel Kavramlar

### 1.1. Kur'ân

Kur'ân'da ma'rife ve nekre halleriyle farklı formlarda yetmiş yerde “الْقُرْآنُ/el-Kur'ân” kelimesi geçmektedir.<sup>3</sup> Ulûmü'l-Kur'ân kaynaklarında “الْقُرْآنُ/el-Kur'ân” lafzının gayr-i müştak âlem olduğu; okumak, izhar etmek, açıklamak, toplamak, katmak ve yakınlaştırmak anlamlarındaki hemzeli veya hemzesiz köklerden türediği noktasında bazı izahlar yapılmaktadır.<sup>4</sup> Bu bağlamda onun aslı ve türediği kök açısından lügat ve terim anlamıyla ilgili farklı uzunluk ve kapsamda tanımlamalar da yapılmaktadır. Bunlar arasında en şâmil ve mûciz olanı; Kur'ân'ın; Fatıha sûresi'nden Nas sûresi'ne kadar Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, insan ve cinlerin benzerini getirmekten aciz kaldıkları mucize bir kelimedir.<sup>5</sup> Söz konusu kaynaklarda zıkr, nûr, furkân, tıbyân, hidâyet, rahmet, şifâ ve kasas gibi Kur'ân'ın niteliklerini ifade eden bazı isimlendirmeler de yapılmaktadır.<sup>6</sup>

Konumu, statüsü, cinsiyeti ve yaşı fark etmeksizin her insanın hayatını şekillendiren fiziki, sosyal, biyolojik ve psikolojik birtakım yasalar bulunmaktadır. Allah'a, ahirete, peygamberlere, kutsal kitaplara vs. iman esaslarına inanan kimseler için dinî dünyevî yaşantılarında en önemli dayanak noktaları ise Kur'ân'dır. Kur'ân; aile, eğitim, ekonomi, idare ve ibadet gibi konularda insan hayatına dokunan, insan yaşamını şekillendiren, İslam toplumunu dizayn eden genel ve özel ilkelere ihtiva eden en önemli kaynaktır. Zira yüce bir ahlak üzere yaratılan, Kur'ân vahyinin öncelikli muhatabı ve müslümanların ilki olan Hz. Peygamber'in ahlâkı da Kur'ân'dır.<sup>7</sup>

Kur'ân'dan soyutlanmış bir peygamber ve aile mefhumunun asla kabul edilemeyeceğini ifade etmek istiyorum. Peki, Kur'ân bu konuda ne der? Peygamberleri nasıl anlatır? Ailevî hayatları konusunda neler söyler? Biz burada kısaca Kur'ân kavramının teorik incelikleri yanında onun insan hayatındaki fonksiyonuna, peygamberlere ve özellikle peygamberlerin aile hayatına dair değişimlerine temas etmek istiyoruz.

Tarih boyunca ilahi din ve şeriatlerin; tevhit, nübüvvet ve ahiret konularına odaklandıkları görülmektedir. Yine bu ana konular etrafında Kur'ân'ın muhtevasına baktığımızda; itikat, ibâdât, muamelât, münâkehât ve ukubât gibi hususların yer aldığı bilinmektedir. İlim adamları, Allah'ın

<sup>3</sup> Bk. M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehres li-elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı, 1990), 539.

<sup>4</sup> Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burbân fî u'lûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beirut: Dâru İhyâi'l-kutubi'l-ârabî, 1376/1957), 1/277.

<sup>5</sup> Muhammed b. Abdulazîm, *ez-Zurkânî, Menâbilu'l-ırfân fî u'lûmi'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 2005), 1/21.

<sup>6</sup> Zerkeşî, *el-Burbân*, 1/280.

<sup>7</sup> Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc, el-Kuşeyrî en-Neysabûrî, *Sabîhu Müslim*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), “*Müsâfirîn*”, 139; bk. el-Kalem 68/4.

elçi göndermesi ve hükümler indirmesindeki temel maksadının zarûrât-ı hamse diye de ifade edilen; din, mal, can, akıl ve neslin korunmasına yönelik olduğunu belirtmektedirler.

İlâhî din ve şeriatlerin dayandığı kaynak ile insanları yaratan varlığın aynı olması, söz konusu hususlarda insanların dinî ve dünyevî menfaatlerinin bulunduğu sonucunu doğurmaktadır. Çünkü bazı hudut ve hükümler bina eden varlığın, muhatap kitlenin yararını göz ardı etmesi makul olamaz. Bu zaviyeden meseleye yaklaşıldığında Kur'an'da kimi zaman peygamberler özelinde kimi zaman da genel olarak evlilik, nikâh ve aile gibi konularda koca, karı ve çocuklar hakkında bazı âyetlerin yer aldığı görülmektedir. Bu âyetlerde neslin devamı, toplumun ıslahı, insanların mutluluğu gibi pek çok şer'î maksat ve hikmetlerin gözetilmiş olması izahtan varestedir.

## 1.2. Kıssa

Etimolojik olarak “القصة/el-kıssa” kelimesi Arapça'da “k,s,s” kökünden türemiş olup herhangi bir kimseye gerçek bir haberi bildirmek veya önemli ve ilgi çekici bir olayın izini sürerek sonucuna ulaşmak üzere takip etmek anlamlarına gelmektedir.<sup>8</sup> Geçmiş kavimlerin haberlerini anlatmak, bir nevi onların davranış ve hayat izlerini takip etmeye benzemektedir.<sup>9</sup> Kur'an'ın üçte birinden fazlası, bir başka ifadeyle yaklaşık üçte ikilik oranda kayda değer bir bölümü kıssalardan oluşmaktadır.<sup>10</sup> Kur'an kıssalarını diğer haber ve hikâyelerden ayıran en önemli özellik bunların tarihi hadiselerle örtüşmesi ve hakikat niteliğine sahip olmasıdır.<sup>11</sup> Kur'an'da kıssa lafzı; Nisâ 4/164, En'am 6/57-130, A'râf 7/7-35-101, Hûd 11/100-120, Yûsuf 12/35, Nahl 16/118, Kehf 18/13, Tâha 20/99, Neml 27/76 ve Mü'min 40/78. âyetlerde peygamber hayatlarını, olay, haber ve rüyaları açıklayıp anlatmak anlamında kullanılmaktadır. Genel olarak Kur'an'ın indiriliş maksadı insanların hidayetidir. Kur'an'daki kıssaların serdediliş maksadı da bu amaç doğrultusunda tevhit, ahiret, nübüvvet, ibadet ve itaat gibi konuların birtakım hikmet ve güzel öğütlerle etkili ve dikkat çekici şekilde sunulmasıdır.<sup>12</sup> Çünkü bazı durumlarda temel fikir ve düşüncelerin vaki olmuş ibret yüklü hikâyeler vasıtasıyla aktarılması sağlam bir paradigma oluşturarak daha kısa yoldan ve etkili şekilde amaca ulaşılmasını sağlamaktadır. Kur'an'daki kıssalar ne hayalî, uydurulmuş birer söz; ne de anlamsız kurgusal olaylardır. İyi ve kötünün teşvik veya sakındırma maksadıyla somutlaştırılıp

<sup>8</sup> Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıbâb tâcu'l-luğa ve's-sıbâhu'l-arabiyyeti*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), 3/1051; İbn Manzûr Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, h. 1424), 7/73-74; Hüseyin b. Muhammed Râğîb, *el-İsfahânî, Mufredâtü elfâzı'l-Kur'an* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1997), 671.

<sup>9</sup> Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tunûsî (İbn Âşûr), *et-Tabrîr ve't-Temîr* (Tunis: ed-Dâru't-Tûnisîyyetü Li'n-Neşr, 1984), 12/203; Ayak izlerini takip etmek anlamında Kur'an'da da kullanılmaktadır. Bk. el-Kehf 18/64.

<sup>10</sup> İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık, 1994), 26-145.

<sup>11</sup> Bk. el-Kehf 18/13; el-Kasas 28/13.

<sup>12</sup> Bk. İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498-501.

edebî bir üslupla sunulmasıdır. Düşünebilen kimseler için kıssalarda ders çıkarabilecekleri ibretler bulunmaktadır.<sup>13</sup> Bir başka lafızla “nebe”<sup>14</sup>, “haber”<sup>15</sup> ve “mesel”<sup>16</sup> kelimeleriyle de ifade edilen Kur’ân kıssaları aile ve aile bireyleri ile ilgili pek çok dini ve ahlaki erdemi de ihtiva etmektedir.<sup>17</sup> Zira her insanın yaşamında karşılaşılabileceği ailevî problemler ile Kur’ân kıssalarındaki somut çözümler arasında büyük bir anlamsal korelasyon söz konusudur.

İnsan hayatı ile ilgili dinî herhangi bir meselenin çözümünde müracaat edilecek öncelikli kaynak Kur’ân-ı Kerim’dir. Bir davranışın yapılıp yapılmayacağına dair Kur’ân’da kendisinden doğrudan hüküm istidlal edilebilen sarîh ahkâm âyetleri yanında onun nüzul hikmetiyle paralel olarak serdedilen ve bu sebeple tali maksatlar ihtiva eden kıssalar da bulunmaktadır. Kur’ân kıssalarının ahlâkî ve edebî özellikleri yanında hukûkî yönleri de araştırma konusu olmuş, kıssalardan birtakım hükümler istinbat edilebileceği belirtilmiştir.<sup>18</sup> Çünkü Kur’ân bütün yönleriyle; Allah’ın gösterdiği şekilde insanlar arasında hak ve adaletle hükmedilmesi için nazil olmuştur.<sup>19</sup> Onda sarîh olarak beyan edilen ahkâm âyetleri olduğu gibi “وقالوا/vekâlû” şeklinde daha öncekilerin hayatlarından, sorunlarından bahseden örnek anekdotların da bulunması buna işaret etmektedir.<sup>20</sup>

### 1.3. Aile

Arapça bir kelime olan “عائلة/â’ile”, “عول/a’vl” kökünden türemiş olup gıda ve giyecek gibi bazı yaşamsal ihtiyaçları karşılamak anlamındaki “عال/â’le” fiilinden ism-i fâildir. Aile; kişinin bakmakla yükümlü olduğu hane halkı, bir soydan gelen çocukları ve aynı gaye için çalışan kimseler demektir. Sözlük anlamı; bağımlı, yoksul, fakir, muhtaç, eksik, noksan ve tam olmayan manasındadır. Çoğulu “عوائل و عائلات” şeklindedir.<sup>21</sup> Duhâ sûresinde de “وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى” / *Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?*<sup>22</sup> buyrulmaktadır. Bakım, ihtiyaç, nafaka ve infak konusunda elzem ve ön-

<sup>13</sup> لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ” / *Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur’ân ıydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve hidayettir.*” (Yûsuf 12/111).

<sup>14</sup> Nebe/نبأ lafzı, muhtemel etki ve doğurduğu sonuçlar bakımından herkesi ilgilendiren, kendisiyle kesin bilgi veya galip zanna ulaşılan büyük ve çok önemli haber demektir. Kur’ân’da, Peygamberler ve eski beldelerin haberleri anlamında çoğul haliyle “انباء/ enbâ” şeklinde kullanılmaktadır. Bk. İsfahânî, *Mufredât*, 788; bk. en-Nebe 78/2; el-A’râf 7/101; Hûd 11/100-120.

<sup>15</sup> en-Neml 27/7; el-Kasas 28/29.

<sup>16</sup> el-Bakara 2/26.

<sup>17</sup> el-A’râf 7/101; Hûd 11/100-120; el-Kasas 28/13-29; en-Neml 27/7.

<sup>18</sup> Bk. Zerkeşî, *el-Burbân*, 2/3-4; Abdullah Acar, “Bir ictihad kaynağı olarak Kur’an kıssaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9/2007, 97-152; Remzi Kaya, “Kur’ân Kıssalarının Tefsir ve Teşrideki Yeri”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-III*, 36/2002, 507-527.

<sup>19</sup> en-Nisâ 4/105.

<sup>20</sup> en-Nûr 24/34; el-Fussilet 41/15; el-Kamer 54/9.

<sup>21</sup> İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/482-488; bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1982), 25.

<sup>22</sup> ed-Duhâ 93/8.

celikli kişiler için de “عیال/ı'yâl” kavramı kullanılmaktadır. “عیال/ı'yâl” ise ism-i mefûl manasında mastardır. Hadiste “وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ / (sadaka vermeye) önce bakmakla yükümlü olduklarından başla”<sup>23</sup> denilmiştir.<sup>24</sup> “عَائِلٌ/â'il” kelimesinin aslı “عاول/â'vil” şeklindedir. Tahfif olsun diye “و/vav” harfi “ی/ya” harfine dönüşmüştür. Bu kelimenin (عَائِلٌ) çoğulu “العائلة/fakirlik” dir. “عَالَ/â'le” fiilinin muzârîsi birinci baptan gelirse; noksan, eksik, tam olmayan anlamındadır. İkinci baptan gelirse; o da fakirleşmek manasındadır.<sup>25</sup> Âyette de “...وَإِنْ حَفَّتُمْ عَلَيْهِ عَائِلَةٌ.../...eğer yoksulluktan endişe edersemiz...”<sup>26</sup> şeklinde kullanılmıştır.

Kur'an'da aynı soydan gelen veya bir familyaya mensup olan kişiler anlamında aile ile benzer manada “آل/âl” veya “أهل/ehl” kelimelerinin de kullanıldığı görülmektedir. “آلُ الرَّجُلِ/âlü'r-racül” ifadesi bir kimsenin kendisiyle birlikte bulunan ehlî, ailesi ve tâbîleri demektir. İ'lâl kaidelerine göre “آل/âl” kelimesindeki “ا/elif”, “و/vav” dan dönüşmüş veya “ه/hâ” dan bedeldir. İsm-i tasgîri de “أهْلٌ/ühey'l” ve “أَوْلِيٌّ/üvey'l” şeklindedir. Bunun, düşünemeyen varlıklar için de söylenilebileceği ifade edilmiştir. Bazıları da “الآل/el-âl” ve “الأهل/el-ehl” kelimelerinin aynı olduğunu belirtmişlerdir.<sup>27</sup> Bu kelimeler Kur'an-ı Kerim'de آلِ عِمْرَانَ , آلِ مُوسَى , آلِ هَارُونَ , آلِ فِرْعَوْنَ , آلِ إِبْرَاهِيمَ , أَهْلِ النَّارِ , أَهْلِ الذُّكْرِ , أَهْلِ بَيْتِ , أَهْلِ الْقَرْيَةِ , أَهْلِ الْإِنجِيلِ , أَهْلِ الْكِتَابِ , آلِ دَاوُدَ , آلِ لُوطَ , آلِ يَعْقُوبَ ve آلِ النَّوَى عَلَى إِسْمَاعِيلَ formalarında kullanılmıştır. Son ifade bazı kıraatlerde İlyas murad edilerek “آلِ يَاسِينَ” şeklinde okunmuştur.<sup>28</sup>

Kelime ve kavramlar, uzun tarihi süreçler içerisinde toplumsal ihtiyaç ve etkileşim sonucu oluşan birer iletişim unsurlarıdır. Bunların bazıları derin ve geniş anlamlar ihtiva edebilme özelliğine sahiptir. Kanaatimizce aile kelimesi de bu nitelikte bir kelimedir. Sağlam şahsiyetli bireyler, aileleri; doğru karakterli aileler de güçlü toplumları inşa etmektedir. Bu anlamda aile, çocukların kişilik ve gelişimlerinin zemininin oluşturulduğu bir mekettir. Dini ve milli değerlerimizin gelecek kuşaklara intikalinde, neslin sağlıklı şekilde devamında, aile bireylerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve muhafazasında aile önemli bir konuma sahiptir. Kur'an'ın nüzül sürecine baktığımızda

<sup>23</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi's-Sahîb*, thk. M. Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dâru Tavkî'n-Necât, h. 1422), “ez-Zekât”, 18.

<sup>24</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/486.

<sup>25</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/488.

<sup>26</sup> et-Tevbe 9/28.

<sup>27</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/38; Alâüddin Alî b. Muhammed b. Mes'ûd el-Bistâmî eş-Şâhrûdî (Musannifek), *Tefsîru Musannifek* (Konya: Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, 3759), vr. 50b.

<sup>28</sup> Bk. Âl-i İmran 3/33; en-Nisâ 4/54; el-Mâide 5/47; Yûsuf 12/6; el-Hıcr 15/59; en-Nahl 16/46; el-Kasas 28/12; es-Sâffât 37/130; el-Müddessir 74/56;

öncelikle bireyin inşasından başlayarak aile/ehl-i beyt, akrabalar ve toplumun tamamını kapsayan bir seyir izlendiği görülmektedir.<sup>29</sup>

## 2. Kur'an ve Aile

Kur'an ve hadislerde en fazla üzerinde durulan konulardan biri de ailedir. Bu kaynaklarda ailenin ikamesi, muhafazası, idamesi, eşler, çocuklar, nafaka, boşanma ve iddet gibi aileyi ilgilendiren konular etraflıca anlatılmaktadır. “... وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَيْنِينَ وَحَفَدَةً...”<sup>30</sup> mealindeki âyetten anlaşılacağı üzere hakikatte aile kurumunun banisi Allah'tır. Kur'an'a bakıldığında ailenin, insanlık tarihiyle başlayan en kadim kurumlardan biri olduğu söylenebilir. Yüce Allah, sadece erkeklerden oluşan bir toplum murat etmediğinden dolayı aynı nefisten karşı cinsi yaratmıştır. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً.../Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üreten rabbinize itaatsizlikten sakının...”<sup>31</sup> mealindeki âyet buna delalet etmektedir. Kadın olsun erkek olsun, insan aynı cevherden yaratılmıştır. Feminist söylemin aksine bu anlamda özü itibariyle kadın erkekten ayrı bir varlık değildir. Bununla birlikte anatomik, psikolojik ve fizyolojik farklılığı, koruyuculuğu ve mali tasarruf yetkisi gibi özellikleri sebebiyle erkek, kadın gibi değildir.<sup>32</sup> “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا.../Allah'ın (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”<sup>33</sup> Bu ayette farklı cinslerin birbirinden efdaliyetinden ziyade, verilen fazla imkânların kendisine yüklediği mesuliyetten bahsedilmektedir.<sup>34</sup> O, erkek ve kadın olmak üzere insanları iki çift olarak var etmiştir.<sup>35</sup> “... وَأَنَّهُ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى.../...Erkeğiyle dişiyle iki cinsi yaratan da odur.”<sup>36</sup> Ayrıca asıl üstünlük ölçüsünün takva olduğu da bir başka âyette belirtilmektedir.<sup>37</sup> İnsanın bir özelliği de ifası zor şer'î hükümleri taşıyabilme ve hayatın ağır şartlarına karşı dayanabilme noktasında yaratılış ve tabiat olarak fitraten zayıf olmasıdır. “... وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا.../...çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”<sup>38</sup> Düşünce ve eserleriyle İslam filozoflarını ve felsefi tefsir müntesiplerini etkileyen ilkçağ Yunan filozofu

<sup>29</sup> Bk. Tâhâ 20/132; eş-Şûra 26/241.

<sup>30</sup> en-Nahl 16/72.

<sup>31</sup> en-Nisâ 4/1.

<sup>32</sup> Âl-i İmran 3/36.

<sup>33</sup> en-Nisâ 4/34.

<sup>34</sup> Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 2005), 3/156-157.

<sup>35</sup> en-Nebe' 78/8.

<sup>36</sup> en-Necm 53/45.

<sup>37</sup> e l-Hucurât 49/13.

<sup>38</sup> en-Nisâ 4/28.



Aristo'ya (m.ö. 384-322) göre insan doğuştan medenidir. Eflâtun'a (m.ö. 427-347) göre insan toplumsal hayata ve yardımlaşmaya muhtaç bir varlıktır. Meşhur tarihçi ve sosyolog İbn Haldun'a (öl. 808/1406) göre de insan sosyal bir varlıktır. Tek kanatla kuşların uçamadığı gibi insanlar da yalnız yaşayamaz ve muhakkak bir başkasına ihtiyaç duyarlar.<sup>39</sup> Kur'ân'a göre aile birlikteliği Allah'ın varlık ve kudretini gösteren delillerden biridir. Eş olma duygusunun, kan hısımlığına dayalı olmasızın, çoğunlukla daha önce birbirlerini tanımayan iki ayrı cinsi saygı, sevgi, sabır, iffet, merhamet ve emniyet gibi psikolojik ve biyolojik duygular temelinde birbirlerine bağlaması Yüce Allah'ın insanlara büyük lütuflarından biridir. Akl-ı selim ve objektif yaklaşımla meseleye bakanlar için gerçekten bunda şükürle mukabelede bulunulacak ibretler bulunmaktadır. Çünkü geçerli bir nikâh akdiyle kurulan evlilikler, eşlerin ruhsal ve bedensel sükûnetini sağlamaktadır. Bu da Allah'ın varlığının bir kanıtıdır.<sup>40</sup> Kur'ân'a göre aile, inanıldığı ve gereğince davranışlarda bulunduğu takdirde kendileri ve eşlerinin gölgelik ve tahtlarda safa sürecekleri ebedilik yurdu olan cennete kadar uzanan uzun bir yol, sürekli bir birlikteliktir.<sup>41</sup>

Allah'ın en güzel nimetlerinden olan aile; insanoğluna huzur ve sükûnet veren, bireyleri olumsuzluklara karşı koruyan sağlam ve güvenli bir limandır. Arapça bir sözcük olan “الأُسرة/üsrê” aile demektir. Aslında bu kelime köken olarak darbelere karşı mukavemetli, sağlam ve dayanıklı “زُرْب” manasına da gelmektedir. İnsanı dış dünyadan gelebilecek maddi manevi tehlikelerden korumasından dolayı aileye de bu isim verilmektedir.<sup>42</sup>

Aileyi insan fitratına uygun bir kurum olarak sunan Kur'ân, bu kurumun tesisinde vazgeçilmez bir unsur olarak nikâhı emretmektedir. Kur'ân'a göre nikâh/evlilik Yüce Allah'ın emri, Hz. Peygamber'in de sünnetidir.<sup>43</sup> Nikâh akdi, erkeğin kadına vermiş olduğu “مِثَاقًا غَلِيظًا/ğalîz” yani ağır ve bağlayıcı bir sözdür.<sup>44</sup> Aile, sosyal ve medeni bir kurum olması yanında ayet ve hadislerde teşvik edilmesi yönüyle de dini bir kurumdur. Kur'ân'a göre nikâhsız birliktelikler kendisine yaklaşılmaması bile istenmeyen çirkin bir davranış yani zinadır.<sup>45</sup> Zina ise hadislerde insanı helak eden ve kaçınılması gereken yedi büyük günahın biridir.<sup>46</sup> Aile bireyi olarak kadın akdın taraflarından

<sup>39</sup> Bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996), 1/100.

<sup>40</sup> er-Rûm 30/21.

<sup>41</sup> Yâsîn 36/55-56.

<sup>42</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/19.

<sup>43</sup> en-Nûr, 24/32.

<sup>44</sup> en-Nisâ 4/21.

<sup>45</sup> el-İsrâ 17/32.

<sup>46</sup> Buhârî, “*Vesâyâ*”, 24; Müslim, “*İmân*”, 38.

biridir. Ailenin diğer bireyleri gibi miras hakkına sahiptir.<sup>47</sup> Dinde ruhbanlık yoktur.<sup>48</sup> Kur'ân'da bekârlık değil, evlenip aile kurmak tavsiye edilmektedir.<sup>49</sup>

Kur'ân; ailedeki karşılıklı evlilik hukukuna riayet etmeme, eşine karşı gelip ondan yüz çevirme ve kötü muamele gibi nüşûz içerikli davranış ve anlaşmazlıkların, nasihat, boykot, kısıtlama, tarafların hakemlikleri ve sulh gibi yollarla sonuçlandırılmasını; bu durumda kıskançlık, bencillik ve cimrilüğün bir kenara bırakılması ve Allah'tan sakınılmasını tavsiye etmektedir.<sup>50</sup>

Kur'ân, aile bireyelerine bazı sorumluluklar yüklemektedir.<sup>51</sup> Muhteşem bir kinaye ile tehlikelerden koruması ve bedene yakınlığı sebebiyle de eşleri birbirlerini örten elbiseler addetmektedir.<sup>52</sup> Kur'ân, aile bireyelerinin birbirleri üzerinde hukukunun olduğundan da söz ederek bu haklar bağlamında “... وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ / Onlarla iyi geçinin...”<sup>53</sup> buyurmaktadır.

Kur'ân, kadın ve erkeğin karşılıklı hak ve ödevlerinde eşitlik değil; adalet, fitrat ve ihtiyaca uygunluk dengesinin söz konusu olduğunu anlatmaktadır.<sup>54</sup> Bu konuda Hz. Peygamber'in eşlerine karşı son derece nazik, nahif, zarif, müşfik, hoşgörülü ve yumuşak davranması göz ardı edilmemesi gereken ideal bir örnekliktir. Kur'ân'da müminlerin aile vb. konularda örnek alacakları model şahsiyet Hz. Peygamber'dir. O; yaratılış, tabiat ve yaşayış olarak yüce bir ahlâk üzeredir.<sup>55</sup>

### 3. Kur'ân Kıssalarındaki Ailevî Anekdotlar

Yüce Allah, kendilerine itaat edilsin ve örnek alınsınlar diye her kavim ve kabileye bir elçi göndermiştir.<sup>56</sup> Bunlardan bir kısmını Kur'ân'da anlatırken bir kısmını da anlatmamıştır.<sup>57</sup> Her bir peygamberi yürüme ve yemek yemek gibi beşerî bazı özellikleriyle insan türünden göndermiş olan Yüce Allah onlara eşler ve zürriyetler de vermiştir.<sup>58</sup> Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen veya kıssaları anlatılan yirmi beş peygamber bulunmaktadır. Bunların dışında Lokman, Zülkarneyn ve Üze-

<sup>47</sup> Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1989), 2/196.

<sup>48</sup> Buhârî, “*Nikâb*”, 1; Müslim, “*Nikâb*”, 5; Nesâî, “*Nikâb*”, 4.

<sup>49</sup> en-Nûr 24/32.

<sup>50</sup> en-Nisa 4/34-35-128.

<sup>51</sup> el-Bakara 2/228.

<sup>52</sup> el-Bakara 2/187

<sup>53</sup> en-Nisâ 4/19.

<sup>54</sup> el-Bakara 2/228.

<sup>55</sup> el-Kalem 68/4. bk. Abdülkâdir b. Mellâ Huveyş es-Seyyid Mahmûd Âli Gâzî el-Ânî, *Beyânü'l-me'ânî* (Dimeşk: Matbaatü't-Terakkî, 1965), 1/77.

<sup>56</sup> Yûnus 10/47; el-Hicr 15/10.

<sup>57</sup> en-Nisâ 4/164; el-Mü'min 40/78.

<sup>58</sup> er-Ra'd 13/38; el-Furkân 25/20; Yûsuf 12/109

yir'in peygamber olup olmadıklarında ihtilaf edilmiştir.<sup>59</sup> Kur'ân; Hz. Âdem, İbrahim, Nuh, Lut, Eyüp, Şuayip, Yakup, Yusuf, Musa ve İsa gibi bazı peygamberlerin aileleriyle ilgili bir kısım özel kodlardan da bahsetmektedir. Yüce Allah'ın göndermiş olduğu bütün elçilerin kendilerine vahye-dilen ve vahiyle desteklenen birer beşer olmaları, bu kodların tespit edilerek bunlardan ailevî saa-det ilkeleri çıkarılmasının önemini de ortaya koymaktadır. Çünkü bunlarda kimi zaman ikaz ve uyarı, kimi zaman nasihat ve öğüt, kimi zaman da teşvik ve müjde bulunmaktadır.

### 3.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem; aynı özden yaratılan eşi ile birlikte cennette yaşatılan, yasaklanan ağaca yaklaştırmaları neticesinde karısı ve kendisi dünyaya gönderilen insanoglunun atasıdır.<sup>60</sup> Başta Bakara ve A'râf sûreleri olmak üzere Hicr, Sâd ve Tâhâ sûrelerinde Yüce Allah tarafından Hz. Âdem'in insan türünün atası olarak yaratıldığı, meleklerin ona secde etmelerinin istendiği ve İblis hariç hepsinin secde ettiği anlatılmaktadır. Kıssanın devamında İblis'in secde etmeme nedenini açıklaması ve bunun üzerine oradan çıkartılarak kıyamete kadar kendisine mühlet verilmesinden söz edilmektedir. Kıssanın ilerleyen bölümlerinde de Hz. Âdem ve eşinin, sadece bir ağaca yaklaşmamaları kaydıyla diledikleri şeylerden istedikleri kadar yiyip içmek üzere cennete yerleşmeleri; şeytanın, Âdem ve eşini ebedilik fısıltısıyla ayartıp ayaklarını kaydırmak suretiyle onların edep yerlerinin kendilerine görünmesine neden olduğundan bahsedilmektedir. Sonuçta Âdem ve eşi yaptıklarına pişman olurlar ve bağışlanma dilerler.<sup>61</sup> Kıssa bu şekilde anlatıldıktan sonra “يَا آدَمُ / ey âdemoğulları”<sup>62</sup> hitabıyla aslında bu kıssadan alınacak ibret ve dersler sıralanmakta, kıssanın anlatılmasındaki asıl maksada değinilmektedir. Konu bağlamında burada özetlemeye çalıştığımız kıssadan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

a) Hz. Âdem ile birlikte karısından/زَوْجَهَا/ bahsedilerek; yalnızlığını gidermesi, sükûnet vermesi ve karşılaşılan olumsuz süreçleri sağlıklı yürütebilme konusunda desteklemesi gibi hususlarda insan hayatında kadının yerine, aile olmanın gereğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla hem burada hem de diğer dinlerde işaret edildiği üzere asolan bekârlık ve yalnızlık değil, evlilik ve aile olmaktır.<sup>63</sup>

<sup>59</sup> Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 34/257; Baki Adam, “Üzeyir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/401; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 11.

<sup>60</sup> Bk. el-Bakara, 2/30-38; en-Nisa 4/1; el-A'râf 7/11; el-Hicr 15/29; Sad 38/73; Taha 20/116.

<sup>61</sup> el-A'râf 7/11-25.

<sup>62</sup> el-A'râf 7/26-27-31.

<sup>63</sup> Aslında farklı dinlerde örneğin Yahudilikte de evlenmemek, bekâr kalmak, aile bağlarını koparmak büyük bir günahdır. Bk. Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989) 2/196.

b) Kıssanın başlangıç ve sonunda şeytanın insan hayatındaki fonksiyonuna değinilmektedir. Şeytan, farklı yol ve yöntemlerle fert veya aile olarak sürekli kendisine rakip olarak gördüğü insan türüne musallat olmakta, Allah'ın doğru yolundan saptırmaktadır.<sup>64</sup>

c) Şeytan kimi zaman sadece eşlerden birine, kimi zaman da burada olduğu gibi her ikisine de Allah'ın nehyettiği hususlarda musallat olmaya çalışmaktadır. Karı ve koca aile çatısı altında birlikte yaşadıkları için her halükârda neticeden ortak etkilenmektedir. Çünkü “ اسْكُنْ أَنتَ ” sen ve eşin oturun”<sup>65</sup>, “ وَكَلَّا ”<sup>66</sup> ve “ وَلَا تَقْرَبَا ” yaklaşmayın”<sup>67</sup> ifadelerinin muhatabı her ikisi; “ فَتَكُونَا ” olursunuz”<sup>68</sup>, “ فَأَزَلَّهُمَا ” o ikisinin ayağını kaydırıldı” ve “ فَأَخْرَجَهُمَا ” o ikisini çıkardı”<sup>69</sup> durumlarından etkilenen de yine her ikisidir.

d) Bu kıssada insanlık ailesinin ilk örneği olarak Hz. Âdem ve eşinin karşılaştıkları bir sınanmadan söz edilmektedir. Aile olmak muhtemel tehlike ve riskleri ortak göğüslemektir. Çünkü Hz. Âdem verilen ahde kararlılık gösterememiş, onu unutmuştur.<sup>70</sup> Genel olarak insanlar zayıf tabiatta yaratılmıştır.<sup>71</sup> Bütün bunların sonucu olarak belki de bu durumda Hz. Âdem veya eşinden birinin olayın diğer aktörünü makul düşünmeye ve isabetli karar almaya çağırması gerekirdi.

e) Bakara sûresi'nde karşılıklı birbirinin her türlü ihtiyaçlarını karşılamalarından kinaye olarak kadınların erkekler; erkeklerin de kadınlar için birer örtü ve elbise oldukları beyan edilmektedir.<sup>72</sup> A'râf sûresi'nde de ayıp yerlerinin açılması sonucunda cennet bitkileriyle üzerlerini örtmeye çalıştıkları anlatılmaktadır.<sup>73</sup> Dolayısıyla aile her zaman tehlikelere açıktır. Onu bir şekilde koruyarak açık ve gedik noktaları tıkamak gerekmektedir. Kıssada Hz. Âdem ve eşinin ayrı ayrı çabalarından bahsedildiği için bu görevle her ailede bizzat karı ve koca mükelleftir.

f) Ayrıca Hz. Âdem ve eşinin cennet yapraklarıyla avret yerlerini örtme gayretinden; ailede fitrî olanın örtünmek olduğu, ailenin mahremiyet sınırlarına riayet etmesi, çocuklarına da tabii olan bu duygunun gereği olan mahremiyet eğitimini vermesi gerektiği anlaşılmaktadır.

### 3.2. Hz. Nûh

Hz. Nûh, Allah tarafından kavmini uyarmak için elçi olarak gönderilmiş, kavmi içerisinde dokuz yüz elli yıl yaşamış, açıktan ve gizliden, gece gündüz aralıksız bir mücadeleyle herhangi bir

<sup>64</sup> el-A'râf 7/16-17.

<sup>65</sup> el-Bakara 2/35.

<sup>66</sup> el-Bakara 2/35.

<sup>67</sup> el-Bakara 2/35.

<sup>68</sup> el-Bakara 2/35.

<sup>69</sup> el-Bakara 2/36.

<sup>70</sup> Tâhâ 20/115.

<sup>71</sup> en-Nisâ 4/28.

<sup>72</sup> el-Bakara 2/187.

<sup>73</sup> el-A'râf 7/22.

ücret beklentisi olmaksızın onları davet etmiştir. Onu dinlemeyen ve özverili çağrısına da kulak tıkayan kavmi, davasından vazgeçmediği takdirde taşlayarak onu yurdundan hicret ettireceklerine dair tehditle, artık kendilerine vaat edilen azabın başlarına getirilmesini istemişlerdir. Neticede Allah'ın gözetimi altında ve öğrettiği şekilde bir gemi yapması istenmiş, gemi yapımı bitince de Yüce Allah'ın emriyle sular coşup yükselmiştir. Daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında ailesi ve kavminden kendisine inanan az bir toplulukla gemiye binen Hz. Nuh, “يَا بَنِيَّ ارْكَبْ” / *Haydi yavrurum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma*<sup>74</sup> diye oğluna seslenmiştir. Gemiye binmeyi reddeden oğlu ile kendisi arasına bir dalga girmiş ve oğlu geride kalarak boğulanlardan olmuştur. Hz. Nûh, oğlunun kendi ailesinden biri olduğunu söyleyerek kurtarılmasını talep etmiş olsa da bu istek Allah tarafından gerekçesi belirtilerek reddedilmiştir.<sup>75</sup> Sonrasında da hüküm yerini bulmuş, gökyüzü suyunu tutmuş, yeryüzü suyunu çekmiş, gemi karaya oturmuş, Nûh ile beraber ona inananlar bu büyük felaketten kurtulmuş ve yalnızca onun soyu kalmıştır.<sup>76</sup>

İmtihan, dünya hayatının bir realitesidir. Aile olmak başlı başına bir imtihandır. Kur'ân'da dünya hayatının zinet ve süsü olarak ifade edilen evlatlar ise bu imtihanın en zor konularından biridir.<sup>77</sup> “... إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ...” / *Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır...*<sup>78</sup> hakikatini en bariz şekilde Hz. Nûh yaşamıştır. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ” / *Ey iman edenler! Eşleriniz ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır.*<sup>79</sup> buyrulduğu üzere eşi ve evladı onun için oldukça zor bir imtihan olmuştur. Tahrîm sûresinde iki erdemli kişinin nikâhı altında bulunmalarına rağmen inanmayarak onların davalarına ihanet ettikleri belirtilenlerden birisi de Nûh'un karısıdır.<sup>80</sup> Eşlerinin peygamber olmaları onları Allah'tan gelen azaba karşı koruyamamıştır. Her şeyi birlikte yapmaları, hayatı beraber yaşamalarına rağmen Lût'un eşi gece ateş yakarak, gündüz de dumanla onun misafirlerini kavmine göstermiş; Nûh'un eşi de kavmine onun bir mecnun ol-

<sup>74</sup> Hûd 11/42.

<sup>75</sup> قَالَ يَأْتُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ...” Hûd 11/46. Meseleye açıklık getirmek gerekirse gerçekten o; Hz. Nuh ile aynı düşünceye sahip olan ve Allah tarafından kurtarılacakları vadedilenlerden değildir. Hz. Nûh'un kâfir ve kötü amel sahibi bir kimseyi kurtarmasını Allah'tan talep etmesi de doğru olmayan bir yaklaşımdır. Bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisabûrî el-Vâhidî, *el-Veçîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrût: Dâru'l-kalem, h. 1415), 522.

<sup>76</sup> Hûd 11/25-49; eş-Şu'arâ 26/117-120; el-Ankebût 29/14; el-Kamer 54/10; Nûh 71/1-10; es-Sâffât 37/75-76.

<sup>77</sup> el-Enfâl 8/28; el-Kehf 18/46; et-Teğâbün 64/15.

<sup>78</sup> et-Teğâbün 64/15.

<sup>79</sup> et-Teğâbün 64/14.

<sup>80</sup> ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتُ نُوحٍ وَامْرَأَتُ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبِيدِنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَاتَمَهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلِي عِوَابَ النَّارِ مَعَ الدَّٰخِلِينَ / *Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir. Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarının davasına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, 'Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!' dendi.” et-Tahrîm 66/10.*

duğunu söylemiştir.<sup>81</sup> Çağdaş aile problemlerinden biri de aile bireyleri arasındaki iletişim kazaları ile karşılıklı taraflar arasındaki dini ve hukuki sorumluluk zafiyetidir. Bu ve benzeri sorunlar bağlamında kıssaya baktığımızda şu sonuçlar çıkmaktadır.

a) Anlatabilmek, ikna edebilmek ve sağlıklı bir iletişim kurabilmek için niyet, etkili dil, üslup ve ifade şekli önemlidir. Burada da emirvari veya tehdit içerikli ifade yerine “يَا بَنِيَّ / *Haydi yavrurum*” formatında gayet samimi, müşfik, sempatik, içten ve özveri yüklü bir üslup kullanıldığı görülmektedir. Hz. Nuh, babalık konumunun verdiği güçle evladına duygusal şiddet veya fiziki kuvvet uygulamaksızın yalnızca ikna yolunu tercih etmiştir. Çağımız kuşak çatışmaları ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinde yaşanan ailevî krizlerde göz ardı edilen önemli bir ilke de budur. Fikir ve düşünceleri dayatmak yerine uygulayarak, aklı ve mantıkî izahlarla doğru olanın bulunmaya çalışılması sağlanmalıdır. Hatta kimi zaman kendini ve kendine doğru olanı bulma noktasında sınırlı ve düzeyli tartışmalar bile yapılabilir.<sup>82</sup>

b) Kur’ân’da, “... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا.../ *Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”<sup>83</sup> buyrulmaktadır. Hz. Nûh’un yıllarca kavmi arasında kalarak onları Allah’a itaate davet etmesi ve bunu da kararlılıkla sürdürmesi, aile üyelerine karşı bu konuda ciddi bir sorumluluğun bulunduğunu ve kendisinin de bu sorumluluğu bihakkın yerine getirdiğini göstermektedir.<sup>84</sup>

c) Hz. Nûh’un, “لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجَمَ”/ *Bugün Allah’ın hükmünden ancak O’nun esirgedikleri kurtulacaktır*<sup>85</sup> şeklindeki cevabı, çocukların olumsuz istek ve düşüncelerinin neden ve niçinleriyle beraber açıklanarak yanıtlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

d) Yüce Allah; yer ve göklerin hazineleri kendi elinde olan, dilediğine dilediğini verendir.<sup>86</sup> İnsana düşen görev, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığı veya iç yüzünü bilemediği hususların peşine düşmemesi ve yalnızca hayırlı olanı talep etmesidir.<sup>87</sup> Hz. Nûh’un oğlu tıpkı annesi gibi ihanet etmiş, sözde iman etmiş gibi gözükerek onu inkâr etmişti. Hz. Nûh; niyet, amel ve din bakımından kendisine muhalif olan oğlunun boğulmaktan kurtarılmasını istemiştir. Oysa aralarında

<sup>81</sup> Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed (B.y.: Dâru Tayyibe li’-n-neşr, 1420/1999), 8/171; Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi, *Tefsîrü’l-Kur’ân(en-Nüket ve’l-‘uyûn)*, thk. es-Seyyid ibn Abdilmaksûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 6/47.

<sup>82</sup> Bk. Mine İzgi, *Oğlumu Yetiştiriyorum* (İstanbul: Elit kültür, 2010), 227-401.

<sup>83</sup> et-Tahrîm 66/6.

<sup>84</sup> “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ” / *Vaktiyle biz Nûh’u kendi kavmine elçi olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken tufan onları yakaladı.*” el-Ankebût 29/14.

<sup>85</sup> Hûd 11/43.

<sup>86</sup> el-En’âm 6/61; er-Ra’d 13/11; ez-Zümer 39/63.

<sup>87</sup> el-İsrâ 17/36.

kan bağı ve akrabalık ilişkisi olsa bile müslüman olmadıkları belli olduktan, açıkça inkârcı taraflarını ortaya koyduktan sonra ölü veya diri olanlar için Allah'tan bağışlanma, hayır ve iyilik talep etmek caiz değildir.<sup>88</sup> Bu durum; sorumluluk, itap ve ikazı gerektiren bir yaklaşımdır.<sup>89</sup> Bu husus farklı görüşleri içeren tartışmalı bir konu olsa da Hz. Nûh bu noktada uyarılmıştır. Dolayısıyla anne baba olarak çocuklar hakkında dua ederken daha hassas olunmalıdır.

e) Burada eşler arasında inanç noktasında bile sorunlar yaşanabileceği, bunların makul yollarla çözüme kavuşturulması gerektiğini anlıyoruz. Ayrıca Allah bir insanda iki kalp yaratmıştır. Bir kalpte iki sevgi bir arada bulunamaz. Bu nedenle insan için Allah'ın dini ve kişinin eşi arasında bir tercih söz konusu olduğunda ibrenin daima ilâhî tarafa dönük olması gerektiği anlaşılmaktadır.

### 3.3. Hz. İbrahim

Kur'ân kıssalarında Hz. İbrahim'in babası, evladı ve eşiyle ilgili malumatın yer aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'den, kendisine indirilen Kur'ân'da onun asla putlara tapmayan, yüksek bir övgüyle anılan, özü sözü doğru ve hanîf bir peygamber olduğunun anlatılması istenmektedir.<sup>90</sup> Allah'ın lütfu ve ahiret gününe umut bağlayanlar için Hz. İbrahim ve onun yolundan gidenlerde güzel bir örneklik bulunduğu belirtilmektedir.<sup>91</sup> Hz. İbrahim, putları tanrı edinmenin apaçık bir dalâlet olduğu noktasında Allah tarafından kendisine verilen delillerle kavmini ve babasını uyarmaktadır.<sup>92</sup> Zarar veya fayda veremeyen, kollayıp gözetemeyen, işitmeyen varlıklara tapınmanın, şeytana ibadet etmenin Allah tarafından bir azapla sonuçlanacağını söylemektedir. Bu uyarılarla birlikte putlardan yüz çevirmesi neticesinde babasından azar işiten, sözlü ve fiilî tehdidiyle karşı karşıya kalan Hz. İbrahim; 'esen kal! Rabbimden senin için istiğfarda bulunacağım. O bana lütfkârdır.' diyerek kavminden uzaklaşmıştır.<sup>93</sup> Neticede Yüce Allah Hz. İbrahim'e İshak ve İs-

<sup>88</sup> Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrâhîm el-İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 1964/1384), 8/273; 9/47.

<sup>89</sup> Bk. et-Tevbe 9/113; Hz. Peygamber'in de Allah tarafından yasaklanıncaya kadar amcası için istiğfarda bulunmaya söz verdiği nakledilmiştir. Aynı şekilde Hz. İbrahim de Allah'ın düşmanı olduğu açıkça belli oluncaya kadar babasını bağışlaması için Allah'a dua etmişti. et-Tevbe 9/114; bk. Müslim, "İmân", 9; Buhârî, "Cenâiz", 79; Abdullah b. Übey b. Selûl (ö. 9/631) öldüğünde cenaze namazının kılınacağı zaman Hz. Peygamber Tövbe sûresi'ndeki "استغفروا لهم أو لا تستغفروا لهم إن تستغفروا لهم سبعين مرة فلن يغفر الله لهم... / Onların bağışlanması için Allah'a ister dua et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları bağışlamayacaktır..." "وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ / Onların arasından ölen birinin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler." mealindeki ayetlerle uyarılmıştır. et-Tevbe 9/80-84; bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/218-222.

<sup>90</sup> Meryem 19/41-50.

<sup>91</sup> el-Mümtehine 60/4-6.

<sup>92</sup> el-En'âm 6/74-83; el-Mümtehine 60/4.

<sup>93</sup> Meryem 19/45-46-47; Müslüman olduğu zannedilen kimse için istiğfarda bulunmak caizdir. Hz. İbrahim'in kavminden uzaklaşarak babası için Allah'tan bağışlanma talebinde bulunması, bir süreye kadar onun müslüman olduğunu zannetmesi sebebiyledir. Çünkü babası zahirde ona iman edeceğine söz vermişti. Onun gerçekte müslüman

mail'i bahsetmiş; daha sonra da İshak'tan torunu Yakup'u lütfederek onların hepsini peygamber yapmıştır.<sup>94</sup>

Bir başka sûrede de tevhit, şirk, iman ve teslimiyet konuları anlatılırken Allah ve diğer varlıkların mukayesesi bağlamında “وَائْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ / Onlara İbrahim'in öyküsünü de anlat”<sup>95</sup> buyurulduktan sonra Hz. İbrahim tarafından babası ve kavmine karşı “مَا تَعْبُدُونَ / neye tapıyorsunuz?”<sup>96</sup>, “هَلْ أَفْرَأَيْتُمْ / hiç düşündünüz mü?”<sup>98</sup> gibi soruların yöneltildiği bilinmektedir. Devamında da evlat olarak Hz. İbrahim'in; yedirmesi, içirmesi, şifa vermesi, affı ve diriltmesi gibi Allah hakkındaki rubûbiyet tasavvurları nakledilerek babasının doğru yoldan sapsa sebebiyle Allah'tan onu bağışlaması talebi anlatılmaktadır.<sup>99</sup> Çünkü insanların diriltilecekleri günde çocukların da malın da Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında hiç kimseye bir faydası dokunamayacaktır.<sup>100</sup>

Hz. İbrahim, Hz. Nûh'un yolundan giden, tıpkı onun gibi Kur'ân'da evlatla imtihanın konu edinildiği peygamberlerdendir.<sup>101</sup> Kendisine destek olması ve yalnızlığını gidermesi için evlat sevgisiyle “رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ / Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver!”<sup>102</sup> diye dua etmektedir. Kendisinin ilerlemiş yaşına rağmen eşleri Hz. Hacer ve Sâre'den İsmail ve İshak adında akıllı ve edepli iki çocuğu dünyaya gelmiştir.<sup>103</sup> Babasıyla birlikte iş gücü tutacak çağa gelince Allah'ın emriyle baba oğul birlikte Kâbe'yi inşa etmişler, orayı ziyaret edenlere hazır hale getirmek ve temiz tutmakla emrolunmuşlardır.<sup>104</sup> Bir gün Hz. İbrahim rüyasında evladını kurban ettiğini görmüş, bunu evladına açıklamış, o da büyük bir teslimiyet göstererek “يَأْتِيَتِ أَفْعَلٌ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ الصَّابِرِينَ / Babacığım! Sana buyrulana yap, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın.”<sup>105</sup> demiştir. Sadakatini göstererek oğlunu kurban etmeye teşebbüs ettiğinde de ona bedel olarak kendisine bir koç hediye

---

olmadığını ve sözünde durmadığını anladıktan sonra bundan teberrî etmiştir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'ân*, 18/57; 13/114.

<sup>94</sup> Hûd 11/71; Meryem 19/49.

<sup>95</sup> eş-Şu'arâ 26/69.

<sup>96</sup> eş-Şu'arâ 26/70.

<sup>97</sup> eş-Şu'arâ 26/71.

<sup>98</sup> eş-Şu'arâ 26/75.

<sup>99</sup> eş-Şu'arâ 26/78-79-80-81-82-86.

<sup>100</sup> eş-Şu'arâ 26/88-89.

<sup>101</sup> es-Sâffât 37/83.

<sup>102</sup> es-Sâffât 37/100.

<sup>103</sup> es-Sâffât 37/101; el-Hicr 15/54; ez-Zâriyât 51/28-29; Elçilerin gelip de çocuk müjdelediklerinde Hz. İbrahim'in 120, eşinin de 90 veya 99 yaşlarında olduğu nakledilmektedir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'ân*, 9/70.

<sup>104</sup> el-Bakara 2/125-127.

<sup>105</sup> es-Sâffât 37/102.



edilmiştir.<sup>106</sup> Hz. İbrahim hakkında buraya kadar anlatılanlardan hareketle ailevi ilişkiler sadedinde şu sonuçlara ulaşabiliriz:

a) Hz. İbrahim; akıl yürütme, analitik düşünme, soru-cevap, mukayese, gözlem ve akli çıkarımda bulunma gibi mantikî yol ve yöntemlerle babasına doğru yolu göstermeye çalışmaktadır. Hz. İbrahim'in babasıyla arasında geçen diyalogdan çocukların bireysel kişiliklerine saygıyla mukabelede bulunularak onların fikir ve düşüncelerine değer vermenin veya önyargısız bir bakış açısıyla onları dinlemenin karakter gelişimleri açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü aile içerisinde düşünceleri dinlenip değer verilmeyen çocuklar bu ihtiyaçlarını giderecek muhtelif arayışlara yönelebileceklerdir.

b) Dinî inanç ve düşünce bakımından aile bireyleri arasında farklılıklar olabileceği sosyolojik bir realitedir. Bunların yapıcı bir üslupla müzakere edilerek dinin kabul edeceği uygun bir yola konması, istenilen neticeye ulaşamadığı takdirde kavli duanın devreye sokulması; Allah'ın affı ve doğruya sevki konusunda belli sınırlar içerisinde çocukların babaları için O'na yalvarıp dua etmelerinin önemli bir evlatlık vazifesi olduğu görülmektedir.

c) Hz. İbrahim, istenmeyen ağır sonuçlar ve büyük bedellerle karşılaşılrsa bile baba ve ataya mutlak itaatın söz konusu olamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla aile bireylerini ilgilendiren dinî veya dünyevî bir konuda körü körüne taklitten uzaklaşarak, müspet sorgulama yöntemiyle hakikati bulmaya yönelmelidir.

d) Aile kurumunun tesisi ve çocuk sahibi olmakta gerekli adımların atılması yanında Allah'a dua etmenin de önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü çocuk, Allah'ın vehhâb isminin bir tecellisidir. O istemedikçe bütün şartlar gerçekleşmiş olsa bile bir kimse evlat sahibi olamayabilir. Hz. Zekeriya da ihtiyarlık çağında olması, saçının ağarması, kemiklerinin zayıflaması, karısının da artık kısırlaşmasına rağmen kendisinden sonra yerini alacak bir evlat vermesi için Allah'a dua etmiştir.<sup>107</sup> Hz. Peygamber, bazı sahâbîlerine evlat sahibi olmaları için dua etmiş, Buhârî de ilgili rivayetleri toplayarak “طَلَبُ الْوَلَدِ/çocuk isteme” adında bâb başlığı açmıştır.<sup>108</sup>

e) Teknolojinin baş döndürücü şekilde ilerlediği, meşguliyetten insanların kendilerine bile vakit ayıramadıkları günümüzde ebeveyn olarak çocuklara zaman ayırmak oldukça önemli hale gelmiştir. Kâbe'nin inşası ve hizmete hazır hale getirilmesi gibi görevleri birlikte yapmalarından çocuklarla kaliteli vakit geçirmenin, onların beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesine öncülük etmenin ailevi bir ödev olduğunu söyleyebiliriz.

<sup>106</sup> es-Sâffât 37/103-107.

<sup>107</sup> Âl-i İmrân 3/38; Meryem 19/4-5-6.

<sup>108</sup> Bk. Buhârî “*Nikâh*”, 120; “*Da'uvât*”, 18; bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'an*, 8/273; 4/73.

f) Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmeye teşebbüsünden ikisinin teslimiyet ve tevekkülleri yanında aile reisi olarak babanın dini yükümlülüklerde öğretici ve tavizsiz olması, çocuklarının görüşlerini alarak onlara değer vermesi; çocukların da dine aykırı olmayan konularda anne ve babalarına karşı koşulsuz itaat etmeleri gerektiğini anlamaktayız. Ayrıca bu olayda baba-çocuk iletişimde babacığım, evladım, yavrucuğum gibi nazik ve değer verici bir dil kullanmanın da azami derecede önemli olduğu anlaşılmaktadır.

g) Aynı şekilde değerli misafirlerine karşı Hz. İbrahim ve eşinin göstermiş olduğu misafirperverlik ve hüsn-i muamele gayreti de günümüz aile bireylerine kıssalar bağlamında çıkarılabilecek önemli bir ilkedir.<sup>109</sup>

### **3.4. Hz. Yakup ve Yusuf**

Kıssaların en güzellerinden biri olarak babası ve kardeşleriyle münasebetleri bağlamında Kur'an'da Hz. Yusuf'tan da bahsedilmektedir.<sup>110</sup> Gerçekten Yusuf, babası Yakup ve kardeşlerinde almak isteyenler için ibretler bulunmaktadır. Hz. Yusuf, ilerde kavuşacağı nimetlere işaret eden bir rüya görmüş, rüyasını öncelikle babasına anlatmış, babası da şeytana uyararak bir kötülük yapmalar diye kardeşlerine anlatmamasını istemiştir.<sup>111</sup> Çünkü nimet sahibi kişiye haset edileceğinden dolayı henüz nimet ve başarıya ulaşmadan önce herkese ondan bahsedilmemesi önemli bir düsturdur.<sup>112</sup> Yusuf'un kardeşleri, bütünüyle babalarının teveccühünü kazanmak için onu kıskanarak kuyuya atmışlar; kurt yedi yalanıyla birlikte kanlı gömleğini de alarak oldukça üzgün ve ağlamaklı bir halde akşamüzeri babalarına gelmişlerdir. Hz. Yakup, çocuklarının doğruyu söylemediğini ve nefislerinin onları kötülüğe sürüklediğini belirterek sabırla Allah'ın yardımına sığınmıştır.<sup>113</sup> Yıllar sonra Mısır'ın maliye işleriyle görevlendirilen Yusuf, o dönemde yaşanmakta olan kıtlık nedeniyle kardeşleriyle tekrar karşılaşmıştır.<sup>114</sup> Bir vesileyle baba bir kardeşini de getirmelerini sağlayan Hz. Yusuf, onu kendi yanına almıştır.<sup>115</sup> Hz. Yakup, Hz. Yusuf'un başına gelenlerin onun başına da gelebileceği endişesiyle başlangıçta kardeşleriyle göndermek istememiştir. Çaresiz kalınca da şehre farklı kapılardan girmeleri gibi bazı tedbirî tavsiyelerde bulunup onlardan teminat aldıktan sonra

<sup>109</sup> ez-Zâriyât 51/26.

<sup>110</sup> Yûsuf 12/3.

<sup>111</sup> Yûsuf 12/4-7; Yusuf ile kardeşi Bünyamin baba bir kardeş, diğerleri de başka bir anadan idiler. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/372.

<sup>112</sup> “فَإِنْ كُلُّ ذِي نِعْمَةٍ مَحْسُودٌ” / *Elbette her nimet sahibine haset edilir.* Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn Teyniyye, ts.), 20/ 94.

<sup>113</sup> Yûsuf 12/9-18.

<sup>114</sup> Yûsuf 12/58.

<sup>115</sup> Yûsuf 12/76.

izin vermiştir.<sup>116</sup> Hz. Yusuf yaptıklarından dolayı kardeşlerini kınamamış, Hz. Yakup da oğullarının günahlarını affetmesi için Allah'a dua etmiştir. Bir süre sonra bütün ailesini yanında toplayan Hz. Yusuf, ana babasını kendi tahtına çıkartmış ve hepsi birlikte şükür secdesi yapmışlardır.<sup>117</sup> Hz. Yusuf ve Yakup'un kıssalarına başka açılardan bakıldığında daha pek çok tespit ve değerlendirilmede bulunulabilir, fakat aile penceresinden kıssaya bakıldığında şu sonuçları çıkarmak mümkündür.

a) Hz. Yakup'un baba bir kardeş olarak Yusuf ve Bünyamin'e daha fazla ilgi göstermesi veya diğer kardeşlerinin bunu iddia etmeleri olayında ebeveynler olarak evlatlar arasında hasede neden olabilecek tutum ve davranışlardan sakınılması gerektiği anlaşılmaktadır.

b) Diğer kardeşlerine rüyasını anlatmamasının istenmesinden, aile bireyleri arasında sır saklamanın önemli bir erdem olduğunu anlıyoruz. Hakeza buradan ebeveynler olarak kardeşler arasında husumete neden olacak noktaların öngörülebilir tedbirlerle ortadan kaldırılmaya çalışılması gerektiği de anlaşılmaktadır.

c) Hz. Yakup'un sorumluluk duygusuyla çocuklarının üzerine titremesi, onlara güzel öğüt ve tavsiyelerde bulunması veya şehre farklı kapılardan girilmesi gibi alınabilecek tedbirlerden söz etmesi; günümüzde ailelerin çocukları hakkındaki gereksiz ve aşırı özgürlükçü yaklaşımlarının yanlışlığını göstermesi bakımından önemlidir.

d) Kaliteli ve şuurlu genç bir aile üyesi olarak Hz. Yusuf'a baktığımızda bütün uygun imkânlarla rağmen çirkin davranış tekliflerine kapıları kapaması, asla gömleği önden yırttırmaması, bütün zorluklara rağmen istikamet çizgisinden sapmaksızın kendi imkânlarıyla ayakta durmaya çalışması çağımız genç aile bireylerine güzel bir örnektir.<sup>118</sup>

e) Hz. Yakup'un çocuklarına dua etmesi; Hz. Yusuf'un, yaptıkları bütün kötülüklere rağmen kardeşlerine karşı kırıncı, kinci ve intikam alıcı bir tavır sergilememesi aile bireyleri arasında affedici olma, kin tutmama ve güzel duada bulunmanın önemini anlatmaktadır.

### 3.5. Hz. Muhammed

Yüce Allah, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar birçok peygambere ilahî mesajını iki taraflı bir iletişim olayı olan vahiyle ulaştırmıştır. Allah, insanlar arasından seçtiği peygamberlere vermiş olduğu kitap ve sahifelerle insanların dinî ve dünyevî yaşamlarında selamette olacakları prensipleri onlara bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm de Yüce Allah'ın insanlara ve iman edenlere göndermiş olduğu hidayet ve rahmet rehberidir. Hz. Peygamber, “ أَنَا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبَشْرَى أَخِي عِيسَى ”

<sup>116</sup> Yûsuf 12/66-67-69.

<sup>117</sup> Yûsuf 12/92-97-100.

<sup>118</sup> Bk. Yûsuf 12/23-25-26-27-28.

رَوُيَا أُمِّي / Ben, atam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annemin rüyasyım"<sup>119</sup> demektedir. Peki, Hz. İbrahim ile Hz. İsa dua ve müjdesinde ne istiyor, neyi dile getiriyorlar. Müfessirlerin ekserisi nazarında Kur'ân'ın beyanına göre Hz. İbrahim, Hz. Peygamber'in risâletini kastederek, “ رَبَّنَا.../ Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimizi!”<sup>120</sup> demiştir. Hz. İsa da bizzat ismini anarak Hz. Peygamber'in elçiliğini müjdelemiştir.<sup>121</sup> Hz. Peygamber, Kur'ân'ın nüzu-lüyle birlikte teori ve pratikte tebliğ görevini bihakkın icra etmiştir. Kur'ân, Yüce Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, onu çokça zikredenler için Hz. Peygamber'de güzel bir örneklik bulunduğunu ifade etmektedir.<sup>122</sup> Bu nedenle gerek onun; gerekse diğer peygamberlerin ahlak, adalet, şefkat, merhamet ve hoşgörü gibi özellikleri yanında aile hayatları, kadın ve eşlerin haklarına yönelik anekdotları günümüz ve geleceğimiz ailesine referans olması noktasında son derece önemlidir.

Hz. Peygamber ilk evliliğini daha önce iki kez evlenmiş olan kırk yaşındaki Hz. Hatice ile yapmış, 25-28 yıl onunla evli kalmış, vefatı sonrasında da onun hatırasına hürmeten 2,5 yıl evlenmemiştir. Medine döneminde 53-54 yaşlarında iken çok eşliliği söz konusu olmuş, on bir hanımını bir anda nikâhı altında bulundurmuş; vefatında da dokuz eşi nikâhı altında bulunmaktaydı. Bu evliliklerinde bazı müsteşrikler ve onların ağızlarıyla konuşanların iddia ettikleri gibi asla cinsel arzular değil; daha çok din, eğitim, ahlâk, sosyal, siyasi ve ekonomik nedenler etkili olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber'den 2210 hadis rivayet eden Hz. Aişe ile evliliği hoca-talebe ilişkisi temellidir. Hz. Hafsa'nın okuma yazma biliyor olması, Mısırlı Mâriye'nin kabilevî statüsü gibi özellikler evliliklerinde etkili olan belli başlı unsurlardır.<sup>123</sup> Aynı şekilde o günün toplumunda evlatlıklarla ilgili yaygın yanlış kanaati ortadan kaldırmak üzere halasının kızı Zeynep binti Cahş'ın Hz. Peygamber'e Allah tarafından nikâhlandığı anlatılmaktadır.<sup>124</sup> Kur'ân, Hz. Peygamber'den sonra onun hanımlarını nikâhlamanın caiz olmadığını ve Hz. Peygamber eşlerinin hürmet ve saygı bakımından müminlerin anneleri mesabesinde olduklarını belirtmektedir.<sup>125</sup>

<sup>119</sup> İbn Hişâm, Abdülmelik İbn Eyyüb el-Himyeri, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka, vd. (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 1/168; Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. M. Abdurrahman el-Mer'âşlî (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, h. 1418), 1/106; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd vd. (B.y.: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 36/595, (22261).

<sup>120</sup> el-Bakara 2/129.

<sup>121</sup> “ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ... / Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: 'Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim...'” (es-Saf 61/6).

<sup>122</sup> el-Ahzâb 33/21.

<sup>123</sup> İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004), 284-287.

<sup>124</sup> el-Ahzâb 33/37.

<sup>125</sup> el-Ahzâb 33/6-53; bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/123.

Koca, baba, dede, torun ve çocuk gibi hayatımızda üstlendiğimiz bazı roller bulunmaktadır. Hz. Peygamber'de bu rollerin tamamını görmek mümkündür. Hz. Peygamber, iyi bir aile bireyi olarak müminler nazarında model şahsiyettir. O, bir aile reisinin aile fertlerine nasıl davranması gerektiğini emir ve tavsiyeleri ile açıklayarak uygulamıştır. Hz. Peygamber bir koca olarak eşlerinin hakkına riayet etmiş, onlarla şakalaşmış, seyahat etmiş, kimi zaman da onlarla sorunlar yaşamış ve onlara nasihatlerde bulunmuştur.

Kısa sürede insanları etrafına toplayan Hz. Peygamber'in beşerî münasebetlerinin temelini merhamet ve hoşgörü oluşturmaktadır.<sup>126</sup> Allah'ın nimeti sayesinde insanlara yumuşak davranan, katı kalpli ve kaba olmayan Hz. Peygamber'in, ailesine karşı da aynı muameleyi gösterdiği bilinmektedir.<sup>127</sup> Çünkü o âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.<sup>128</sup>

Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinde ahlâken yücelmenin, dirilişin, kıyamın; öncelikle insanın kendisinden başlamak üzere çevresini de etkileyen bir eğitsel değişim ve dönüşümün zarureti ifade edilmektedir.<sup>129</sup> Kur'an; aile ve akraba gibi kan bağı olanların himayesi, korunması ve uyarılması gibi konuların kişiler üzerinde sorumluluk oluşturduğunu anlatmaktadır.<sup>130</sup> Kur'an, Hz. Peygamber'e eşlerinin salt maddi ve fiziki ihtiyaçlarının karşılamasında değil, dini ve manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında da sorumluluklar yüklemektedir. Bu bağlamda "... يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ... /Ey Peygamber! Eşlerine söyle..." hitabıyla Hz. Peygamber eşlerinden bir ihtiyaç için dışarıya çıkacaklarında dış örtülerini üzerlerine almalarını, mahremiyet sınırlarına riayet etmelerini ve yabancılarla perde arkasından konuşmalarını emretmekte; dünya veya ahireti tercih etme konusunda onları muhayyer bırakmaktadır.<sup>131</sup> Hz. Peygamber'den bu konularda ailesini uyarması istenmektedir.

Hz. Peygamber, evlilik hayatı boyunca hanımlarının kıskançlık, çekememezlik, kızdırıcı ve can sıkıcı münferit davranışlarına sabır, müsamaha ve tatlılıkla mukabele etmiş; azarlama ya da şiddete yer vermemiştir. Hanımlarına çok samimi ve içten muamele etmiş, onları sevinçte ve tasada ortaklar kabul etmiştir. Hz. Peygamber ve ailesine baktığımızda birkaç örnek üzerinden günümüz aile bireylerine model olacak davranışların bulunduğunu görebiliriz. Ahzâb sûresi'nde değiştirildiği üzere Yüce Allah, Hz. Peygamber'e zafer ihsan etmiş, onun aleyhine toplanan grupları etrafından dağıtmış, destekçilerini kalelerinden indirmiş, Kureyza ve Nadiroğullarının malları, evleri

<sup>126</sup> et-Tevbe 9/128.

<sup>127</sup> ... فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ... / Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış..." (Âl-i İmrân 3/159).

<sup>128</sup> el-Enbiyâ 21/107.

<sup>129</sup> Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyet'in eğitimimize getirdiği değerler ve Kur'an-ı Kerim'in eğitim ile ilgili âyetlerinin tablilî* (İstanbul: MEB., 1991), 20.

<sup>130</sup> eş-Şu'arâ 26/214.

<sup>131</sup> el-Ahzâb 33/28-53-55-59.

ve topraklarını da müslümanlara miras bırakmıştı. Her ailede olduğu gibi peygamber hanımları da bazı dünyevi taleplerle onun karşısına gelerek, Kısra ve Kayser ailelerinin ziynet ve süsler içerisinde yüzüklerini söyleyerek aynı maddi imkânların kendilerine de sunulmasını talep etmişlerdi. Yaşanan ağır boykot, hicret ve savaşların ardından İslam'ın bütün Arabistan'a hâkimiyetiyle birlikte kavuşulan söz konusu maddi manevi refahtan Hz. Peygamber ailesinin pay sahibi olma talepleri geri çevrilmiştir. Onlar dünyalık süs ve şatafattan uzak, sade bir hayatı tercih etmeleri konusunda uyarılmışlardır.<sup>132</sup> Kur'an, aile bireyi olarak Peygamber hanımlarının diğer kadınlardan herhangi biri gibi olmadıklarını, dünyayı değil ahireti arzulamalarını, herhangi bir olumsuz davranışta iki kat azapları, itaat ve yararlı iş yapmaları durumunda da iki kat mükâfatlarının olacağını belirtmektedir.<sup>133</sup> “اهل البيت/ehle'l-beyt” ifadesiyle peygamber hanımlarından çekici ve edalı konuşmamaları, cahiliye dönemindeki gibi açılıp saçılmamaları, Allah'ın ayetlerinin okunduğu, öteden beri hikmetin yaşanageldiği hanelerinde oturmaları istenmektedir.<sup>134</sup> Tabi ki her ne kadar buradaki hitap üslubundan Peygamber hanımlarının özel durumlarından bahsedildiği izlenimi oluşsa da hüküm, bütün müslümanları bağlayıcı nitelikte ve geneldir.

Kur'an, Hz. Peygamber ailesinde bazı acı tatlı olayların yaşandığını da anlatmaktadır. Tahrim sûresi'nde, “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (1) قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (2) /Ey peygamber! Allah'ın sana belâladığı, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Allah size (belli durumlarda) yeminlerinizi çözme için meşrû kalmıştır, Allah sizin yardımcınızdır; O bilendir, hikmet sahibidir.”<sup>135</sup> buyrulmaktadır. Bu âyetlerde Hz. Peygamber'e yönelik şiddetli bir itap söz konusudur. Âyetlerin sebep-i nüzûlü bağlamında kısaca şunlar nakledilmektedir: Hz. Peygamber, aile hayatına veya kendisinden sonra yönetimi Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in yürüteceklerine dair Hafsa'ya sır niteliğinde bazı şeyler söylemiş, Hafsa da bunları Aişe'ye anlatmıştır. Bu durum da vahiyle Hz. Peygamber'e bildirilmiştir.<sup>136</sup> Âyetin nüzul sebebiyle ilgili diğer bir rivayette de Hz. Peygamber'in Zeynep binti Cahş'ın yanında bal şerbeti içtiği ve bu olayın onun yanında fazla kalmasına neden olduğu anlatılmaktadır. Bu yüzden de Hafsa ile Aişe, kıskançlıkları yüzünden Hz. Peygamber'e karşı bir nevi tavır almışlardır. Sûreye ad olan tahrîm/haram kılma yaklaşımı ve bu olayla ilgili âyetlerin nüzûl sebebi konusunda tefsir ve hadis kaynaklarında bunların dışında başka farklı rivayetler de bulun-

<sup>132</sup> el-Ahzâb 33/28; bk. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *el-Babru'l-mubût*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-fıkr, h.1420), 8/471; M. Ali es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (İstanbul: Der-saâdet, ts.) 2/522.

<sup>133</sup> el-Ahzâb 33/30-31.

<sup>134</sup> el-Ahzâb 33/32-33-34.

<sup>135</sup> et-Tahrîm, 66/1-2.

<sup>136</sup> Tahrim sûresi 3. âyette de “... وَإِذْ أَسْرُ النَّبِيِّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا...” /Hani Peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemiş-ti...” buyrulur bu olaya işaret edilmektedir.

maktadır. Bir kısmına değindiğimiz rivayetlerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber ile hanımları arasında bir kırgınlık meydana gelmiş, O da bir süreye kadar onlara yaklaşmamaya yemin etmiştir.<sup>137</sup> Âyetlerin mefhumundan bazı eşlerinin hatalı davrandıkları ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in, eşlerinin rızasını gözeterek özünde helal olan bir şeyi kendisine yasakladığı anlaşılmaktadır. Yine Tahrîm sûresi'nde, “*إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحٌ*” / İkini de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğilmiştir. Ama Peygamber'e karşı bir dayanışma içerisine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur...<sup>138</sup> buyrulmaktadır. Bütün bunlardan aile ile ilgili şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

a) Karşılıklı ilişkilerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de eşlerin rızasının gözetilmesidir. Bu durum aile huzurunun sürdürülmesinde önemli bir unsurdur. Eşlerin rızası gözetilmelidir, fakat bu yaklaşım kişiyi Allah'ın haram kılmadığı, mubah bir şeyin yasaklanması noktasına sürüklememelidir. Çünkü şu helal bu haramdır şeklinde helal-haram kılma yetkisi ancak Allah'a aittir.<sup>139</sup>

b) Günümüz aile sorunlarının temelinde yatan unsurlardan biri olarak görmezden gelinen bir husus da üstünlük ve baskın olma düşüncesiyle karşı tarafı rencide eden emir verme ve buyurma tavrıdır.<sup>140</sup> Bu açıdan Hz. Peygamberin eşlerine karşı buyurgan bir dil yerine “*قَتَعَالَيْنَ*/geliniz” veya “*إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ*/istiyorsanız” şeklinde seçenek sunucu ve karşı tarafı onurlandıracı bir dil kullanılmasının istenmesi dikkate değerdir.

c) Günümüz araştırmaları ülkemizdeki aile içi şiddet olaylarının ekseriyetle ebeveynler arasında yaşandığını, bu şiddetin de %36'lık oranla genellikle kadına karşı uygulandığını ortaya koymaktadır.<sup>141</sup> Bununla mukayese ettiğimizde Hz. Peygamber'in ailesiyle yaşamış olduğu bu olayda asla şiddete yer vermeyip Kur'an'ın “*وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ*” / onlarla iyi geçinin<sup>142</sup> emrine uyarak örnek oluşu oldukça dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in aile içerisinde yaşanan bu tatsız olay neticesinde kendisine helal olan bir şeyi yeminle pekiştirerek yasaklaması gibi öfkeyle kalkıldığında zararlı oturulacak durumlarda kefaretle meselenin çözülebileceği de şer'i bir yol olarak gözden kaçırılmamalıdır.<sup>143</sup> Zira yapmayacaklarına, gitmeyeceklerine veya almayacaklarına dair etmiş ol-

<sup>137</sup> Bk. Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdadî et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed M. Şâkir (Dımeşk: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 23/476-480; Vâhidî, *el-Veçiz*, 1111.

<sup>138</sup> et-Tahrîm, 66/4.

<sup>139</sup> el-Mâide 5/87; en-Nahl 16/116.

<sup>140</sup> Bk. Nevzat Tarhan, *Son sığınak aile* (İstanbul: Nesil, 2010), 65.

<sup>141</sup> Hande Çalışkan, “Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/14, (2018), 221.

<sup>142</sup> en-Nisâ 4/19.

<sup>143</sup> Bk. el-Mâide 5/89.

dukuları yeminlerin arkasına sığınarak eşlerinin meşru isteklerini reddeden binlerce evli çift bulunmaktadır.

d) Zaman zaman meydana gelen kırılma ve tavır alışlarda aile ve tarafların daha fazla zarar görmemesi için bu tür olumsuz duygusal eğilimlerin haddinden fazla uzatılmaması gerektiği de düşünülmelidir. Çünkü Allah her şeyden haberdardır, haklıların yanındadır. Haksız olan, hata eden kimsenin ilişkinin selameti için tövbe etmesi ve karşı taraftan özür beyanında bulunması elzemdir.

e) Sır saklamak, kişilerin karakter yapısını yansıtan ahlâkî bir erdemdir. Söz konusu âyetlerde Hz. Peygamber'in vermiş olduğu sırrın muhtevasından ziyade onun saklanamamış olması câlib-i dikkattir. Kocasının herhangi bir sırrını bilmeye en layık olan, kişinin kendi eşidir. Bu bağlamda aile içinde yaşananların ailede kalması, tarafların izin ve onayı olmaksızın dışarıya aktarılması gerekmektedir. Karşılıklı güven duygusu ve ailenin mutluluğu için bu durum azami derecede önemlidir.<sup>144</sup>

f) Aile kurumunun idamesi bakımından aile bireyleri birbirlerinden üstesinden gelinemeyecek taleplerde bulunmamalı; gösteriştenden uzak, sade ve mutedil bir hayat tercih etmelidir. Dine, akla ve mevcut şartlara uygun istekler yapılmalıdır.<sup>145</sup> Ailenin manevi bağları noktasında iffet ve mahremiyet sınırlarına riayet edilmeli; yapılan iyilik ile kötülüklerin cezası açısından inançlı ve bilinçli ailelerin farklı değerlendirileceği de unutulmamalıdır.

g) İki taraflı bir akit olan nikâh akdiyle kurulan evlilikler ebeveyne ve özellikle aile reisi olarak babaya dini ve dünyevi sorumluluklar yüklemektedir. Evlilik, aile üyelerine ben yerine biz olma bilincini yerleştirmelidir. Yukardaki ifadelerden ailenin maddi ihtiyaçları yanında ilâhî emir ve yasaklar karşısındaki hassasiyeti ve dinî eğitiminin sağlanmasının da önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in aile ilişkilerinin konu edildiği Kur'ân pasajları bağlamında iftira/ıfk hadisesi ile karşılaşan Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in bu duruma yaklaşımı da üzerinde durulması gereken anekdotlardan biridir. Nûr sûresi'nde atıfta bulunulan bu olayda insanlardan bir grubun birbirleri hakkında öncelikle hüsn-i zanda bulunmaksızın hemen iftiraya yöneldikleri, kişilik haysiyet ve onuru açısından son derece önemli olan bu durumu hafife alarak dilden dile yaydıkları, Allah tarafından büyük bir azabı gerektiren meşum hadiseye delil ve şahit bile getiremedikleri anlatılmaktadır. Hâlbuki müminlere yakışan davranış biçimi, ahlaksızlığın yayılmasını engellemek ve haklarında kesin bilgi sahibi olmadıkları iftira benzeri durumlardan sakınmalarınıdır.<sup>146</sup> Sûrede işaret edilen olay, kaynaklarda anlatıldığına göre özetle şu şekildedir: Hz. Peygamber'in, eşi Hz. Aişe'yi

<sup>144</sup> Bk. İbn Âşûr, *et-Tabrîr ve'r-Temvîr*, 28/352.

<sup>145</sup> “... لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا.../...Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kalmamalı...” (el-Bakara 2/233).

<sup>146</sup> Bk. en-Nûr 24/11-20.



de beraberinde götürdüğü bir gazve dönüşünde kafiye gece vakti istirahat etmek üzere konaklamaktadır. Hz. Aişe ihtiyaç gidermek üzere kafilden ayrılmıştır. Bu sırada boynundaki gerdanlığın düştüğünü fark etmiş ve aramaya koyulmuştur. Konaklama yerine döndüğünde kendisinin kapalı mahfe içerisinde olduğunu zanneden kafilenin çoktan toparlanıp hareket ettiğini görmüştür. Dönüp kendisini alacakları ümidiyle beklediği sırada geride kalanları toparlamak ve geri emniyetini sağlamakla görevli sahâbî onu fark etmiş ve yanına alarak öğle vakti istirahat etmekte olan orduya yetiştirmiştir. Olay sadece bundan ibaretken bazı münafıklar ve onlara inanan bir grup insan, ikisi arasında edepsiz ve çirkince bir durum yaşandığı dedikodusunu yaymaya başlamışlardır. Neticede Hz. Aişe'nin bu durumdan aklandığını, bu olayın çirkin bir iftira ve dedikodudan ibaret olduğunu beyan eden ayetler nazil olmuştur.<sup>147</sup> Siyer ve megâzî kaynaklarında konunun ayrıntıları anlatılmakla birlikte ayetlerin mefhumundan aile bağlamında şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

a) İftira ve yalan haberi duyduktan yaklaşık bir ay sonra tebrîe konusundaki âyetlerin gelmesine rağmen bu süre zarfında Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye karşı olumlu tavrı, daima eşinin yanında olması, önyargı ve yargısız infazdan kaçınması, söylenti ve telkinlere prim vermeksizin, eşini boşama, hakaret etme veya daha ileri davranışlarla cezalandırma yoluna gitmemesi önemli ayrıntılardandır. Dolayısıyla aile içi problemler karşısında daima sabırlı, anlayışlı ve bağışlayıcı olabilmelidir.

b) Kadın ve erkek olarak aile yuvasına zarar verecek, aile huzurunu tehdit edebilecek davranışlardan kaçınmalı, bu konuda gerekli tedbirler alınmalıdır. Aileyi hedef alacak muhtemel dedikodu ve iftiralar karşısında ihtiyatlı davranılarak sonucunda pişmanlık duyulacak acelecilerden de sakınılmalıdır.

c) Hz. Aişe'nin başına gelen talihsiz iftira olayının gazve dönüşünde meydana gelmesi, kadınlara da kritik görevler verilebileceği veya hassas görevlerde eşleriyle birlikte bulunarak onlara destek olabileceklerine bir işarettir.

d) Bu tür olumsuz hadiselerle mücadelede çevre baskısı ve kulaktan dolma bilgiler yerine olayı aydınlatıcı şahit, delil ve kanıtlara dayanılarak hareket edilmelidir.

Her ne kadar Kur'ân'da doğrudan anlatılmamış olsa da ilk inen ayetler olarak kabul edilen Alâk sûresi'nin ilk ayetleri nazil olduğunda Hz. Peygamber ve Hatice'nin olay karşısındaki tavırları hadis ve tefsir müdevvenatında ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır. Vahiyle ilk defa karşılaşması neticesinde eve gelerek, "أَيُّ خَدِيجَةٌ، مَا لِي لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي" / *Hatice bana neler oluyor! Kendimden korkuyorum*

<sup>147</sup> Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-e'lemî, 1409/1989), 2/433; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/100; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Kâhire: Dâru'l-hadîs, ts.), 459.

rum:”<sup>148</sup> diye başından geçenleri eşine anlattığında Hz. Hatice’nin desteği, tesellisi ve çözüm arayışı dikkat çekicidir. Bu bilgilerden de şu değerlendirmelere ulaşabiliriz:

a) Olağan üstü durum karşısında bir eş olarak Hz. Hatice’nin imtihanı, Hz. Peygamber’e müzaheret ve tesellisi; alışılmadık durumlarla karşılaşıldığında ebeveynlerin birbirlerini desteklemeleri, soğukkanlı, dirayetli olma ve isabetli karar alma gayreti içerisinde olmaları gerektiğini göstermektedir. Çünkü aileler ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden beklenmedik farklı durumlarla imtihan edilebilmektedir. Böylesi durumlarda gösterecekleri dayanışma aile olduklarının da bir tezahürü olacaktır.

b) Evlilik hayatında eşler arası iletişimde istişare kültürünün önemi yadsınamaz bir hakikattir.<sup>149</sup> Hz. Peygamber’in vahyin nüzülü tecrübesini önce eşi ile paylaşması, istişaresi, değer vermesi, eşinin yardım anlamındaki çözüm arayışı çabası, önemli karar ve durumların aile içi istişare ve danışmayla halledilebileceği bakımından dikkat çekicidir.

c) Hz. Peygamber’in otuz sekiz yıllık evlilik hayatının yirmi beş yılını birlikte geçirdiği Hz. Hatice’ye duyduğu sevgisi; Onun da düşüncesi, inancı ve malıyla her zaman eşinin davasına destek olması benzeri konularda günümüz aile bireylerine örnek bir paradigma oluşturmaktadır.

d) Bir minnet ve vefa örneği olması kabilinden vefatından sonra bile onun dost ve akrabalarına hürmet ve muhabbet göstererek daima eşini hayırla anması, samimi duyguların niteliğini yitirdiği günümüzde hakiki sevgi ve ideal ilginin nasıl olması gerektiği konusunda güzel bir davranış örneğidir.

Aile konusunda çıkarılabilecek ilke ve erdemlerle bağlantılı olarak bütün peygamberleri burada zikretmek araştırma sınırlarımızı zorlamaktadır. Bu sebeple söz konusu mevzularda öne çıkan bazı peygamberlere işaret etmekle yetinilmektedir. Buraya kadar kıssalarına atıfla tespit ve değerlendirmelerde bulunduğumuz peygamberler yanında aile bağlamında iffeti ve hayâsı açısından günümüz müslüman hanımefendilerine örnek olması bakımından İmran kızı Meryem de hatırlanmalıdır.<sup>150</sup> Hakeza Kur’ân’da “يَا بَنِيَّ / ey yavrucuğum” tabiriyle; namaz kılması, insanlardan yüz çevirmemesi, yeryüzünde böbürlenerek yürümemesi, zerre miktarınca bir kötülük olsa bile muhakkak hesabının olacağı gibi farklı konularda evladına nasihatleriyle Hz. Lokman da hatırlanmalıdır.<sup>151</sup> Aynı şekilde bir babanın evlatlarına vermesi gereken ahlâkî erdemler açısından çobanlık

<sup>148</sup> Bk. Buhârî, “*Bed’ü’l-vahy*”, 3; Müslim, “*İman*”, 252; İbn. Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1/222; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Temîr*, 8/19.

<sup>149</sup> Bk. Tarhan, *Son sığınak aile*, 63.

<sup>150</sup> “وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا” / *İmran kızı Meryem’i de (misal vermiştir): o iffetini çok iyi korumuştur...*” (et-Tahrîm 66/12).

<sup>151</sup> Lokmân 31/16-19.

yapmalarına rağmen utangaç bir eda ile Medyen kuyusuna hayvanlarını sulamaya getiren kızların babası Hz. Şuayip'ten bahsedilmelidir.<sup>152</sup> Burada çocuk eğitiminde iffet, hilim ve hayâ gibi duyguların önemli bir değer unsuru oldukları anlaşılmaktadır. Kızların, babalarına Hz. Musa'yı ücretle tutmayı tekliflerinden çocukların bazı arzu ve önerilerine karşı ebeveynin açık olması gerektiğini de ifade edebiliriz. Yine bu minvalde ailenin kurulması ve çocuk sahibi olma noktasında gerekli hazırlıkları yapmakla beraber duanın da önemli bir unsur olduğunun anlatılması bağlamında; karısının kısır, kendisinin de zayıf ve yaşlı olmasına rağmen kendisine varis olacak hayırlı bir nesil lütfetmesi için Allah'a dua eden ve Hz. Yahya ile müjdelenen Hz. Zekeriyâ da yâd edilmelidir.<sup>153</sup>

### Sonuç

Buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız “Kur'ân kıssalarında ailevî ilke ve değerler” konusundaki bilgiler doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki aile, insanlık ve toplum için hakikati ve anlamının ıskalanması çok pahalıya mâl olabilecek en önemli kurumlardan biridir. Tıpkı diğer varlıklar gibi insan da çift yaratılmıştır.<sup>154</sup> İslam'da cinsiyet veya ırk üstünlüğü değil, takva üstünlüğü vardır. Kadın ve erkekten oluşan; sevgi, muhabbet ve meveddetle birbirine bağlanan aile, Yüce Allah'ın varlık ve kudretinin bir delilidir. İletişim, etkileşim ve sosyalleşme gibi beşerî münasebetlerin ilk kez yaşandığı en küçük sosyal topluluktur aile. Dini ve kültürel değerlerimiz, tutum ve davranışlarımız aile ortamında şekillenmektedir. İnsani ilişkiler muvacehesinde bu toplulukta karşılıklı hak ve sorumlulukların bulunması da kaçınılmazdır. Peygamberler, beşer olmaları sebebiyle aile gibi beşerî bir kurum hakkında dinî dünyevi pek çok hususta müminlere örnek olmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm; hadis ve sünnette ifade edilen hususlar yanında ailenin korunması, aile bireylerinin sorumluluk üstlenmesi, aile içi ilişki biçimleri ve eşler arasındaki uyum ve davranış problemlerinin çözümündeki yaklaşım tarzları açısından peygamberler örneğinde temel prensipler sunmuştur. Onların aileleri ve diğer insanlarla münasebetlerinde manevî sorumluluk ve dindarlığın etkisi muhakkaktır.

İslam'ın riayet edilmesini istediği emir ve nehiy mahiyetindeki bazı hükümleri Kur'ân kıssalarından tespit etmek de mümkündür. Şu'arâ sûresi 13. âyetten hareketle uygulama noktasında farklılıklar olsa da dinî temel ilkeler bakımından peygamberlere bildirilen hüküm ve emirlerde değişiklik bulunmadığını ifade edebiliriz. Bu açıdan peygamberlerin eş ve çocuklarıyla ilgili anekdotlarının anlatıldığı kıssalardaki satır aralarından çıkarılabilecek psikolojik ve pedagojik sonuçlar

<sup>152</sup> فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ... / Bu esnada kızlardan biri utangaç bir eda ile yürüyerek yanına geldi.” (el-Kasas 28/25).

<sup>153</sup> رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ... / ...Rabbim! Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla.” (Âl-i İmrân 3/38; el-Enbiyâ 21/90; Meryem 19/2-9).

<sup>154</sup> en-Nebe' 78/8.

oldukça önemlidir. Geleneksel aile yapısından çağımız modern aile yapısına geçişle birlikte kapitalist düşünce ve popüler kültürün de etkisiyle bireysellik, iletişimsizlik, farklı kişiliklere tahammülsüzlük, geçimsizlik, boşanma, aile içi şiddet, sadakatsizlik/aldatılma, ihmal ve istismar gibi ailevi sorunlar da ivme kazanmıştır. Bu bağlamda çağdaş aile problemlerinin çözümü ve sürdürülebilir bir aile kurumu için Kur'an'ın evrensel ilkeleri göz ardı edilmemelidir. Kur'an, insan olarak hayatta karşılaşılabileceğimiz çoğu rollerde Hz. Peygamber'i örnek almamız gerektiğini belirtmektedir. Zira O, aile bireyleri arasında sevgi, saygı, samimiyet, anlayış, empati ve güven gibi evrensel değerlerin nasıl işlevselleştirileceğini açıkça göstermektedir.

Sevgi, saygı, şefkat, muhabbet ve dürüstlük gibi bir kısım dini, ahlaki ve kültürel değerlerimizin yıpratıldığı günümüzde samimi ve içten çabalarla Kur'an'a yönelmek zorunlu hale gelmektedir. Ailenin kurulması, korunması ve sağlıklı şekilde gelecek yıllara taşınması noktasında müracaat kaynağımız Kur'an ve sünnet olmalıdır. Bu bağlamda kavga, gerginlik, şiddet, bağımlılık veya sorumsuzluk gibi bir kısım mevcut ve muhtemel aile içi problemlere Kur'an ve sünnetten beslenen sağlam ve sabit referanslar çözüm sunmaktadır.

Ailenin inşa ve idamesine yönelik veyahut aile müessesesini tehdit eden hususlarla ilgili Kur'an kıssalarından çıkarılabilecek bazı kural ve ilkeler bulunmaktadır. Kıssalar, ibret dolu bir nazarla baktığımızda günümüze ışık tutacak Kur'an'ın önemli unsurlarıdır. Küreselleşme ile beraber sanayileşme ve teknolojinin baş döndürücü şekilde ilerlemesi, aile kurumunda da derin yaralar açmıştır. Gerek Hz. Peygamber, gerekse diğer peygamberlerin ailelerine baktığımızda günümüz aile bireylerine model olacak davranışların bulunduğu görülmektedir. Onlar; sorumluluk, sabır, empati, müsamaha ve merhamet gibi insanî ve ahlâkî erdemleri en güzel biçimde uygulamışlardır. Kur'an kıssalarındaki anekdotlardan anlaşıldığına göre peygamberlerin evlenerek aile konusunda önemli davranış kodları sergiledikleri; eşlerine, çocuklarına ve aile yakınlarına karşı nazik ve nahif davrandıkları görülmektedir. Birer insanlık önderi model şahsiyetler olarak eşleriyle güzel geçindikleri, vefatlarında hayırla yâd ettikleri, beğenmedikleri huyları olsa bile optimist bir yaklaşımla olumlu yönlerini gündeme getirdikleri anlaşılmaktadır. Peygamberler, aile mektebinde ebeveyne düşen görevin sadece sevgi ve şefkat olmadığını; terbiye, âdâb ve güzel ahlaka teşviğin de önemli birer görev olduğunu vurgulamışlardır.

### Kaynakça

- Abdülbâkî, M. Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfembres li-elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı, 1990.
- Abdülkâdir b. Mellâ Huveyş es-Seyyid Mahmûd Âli Gâzî el-Ânî. *Beyânü'l-me'ânî*. Dımeşk: Matbaa-tü't-Terakkî, 1. Basım, 1965.
- Acar, Abdullah. “Bir içtihat kaynağı olarak Kur'an kıssaları”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, (2007), 97-152.
- Adam, Baki. “Üzeyir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat. *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tablîli*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1991.
- Aydın, Mehmet Akif. “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. M. Abdurrahman el-Mer'âşlî. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1. Basım, h. 1418.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmu's-Sabîh*. thk. M. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, B.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1. Basım, h. 1422.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sıbâh tâcu'l-luga ve's-sıbâhu'l-arabiyyeti*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Çalışkan, Hande- Çevik, Emrah İsmail. “Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (Temmuz 2018), 218-233. 0000-0002-3137-932 / 0000-0002- 8155-1597.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Liğat*. Ankara: Aydın Kitapevi, 1982.
- Mervezî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaûd vd. B.y.: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî. *el-Babru'l-muhît*. thk. Sıdkı Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-fıkr, h. 1420.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *Tebzîbü'l-luga*, thk. Muhammed A'vâd Mur'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 2001.
- Feyrûzabâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk., Mektebü

- Tahkîki't-Turâs fî Muessesetirrisâle. Beyrut: Müessesetürrişâle li't-Tabâati ve'n-Neşr, 8. Basım, 1426/2005.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tunûsî. *et-Tabrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyyetü Li'n-Neşr, 1984.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*. çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996.
- İbn Hişâm, Abdulmelik İbn Eyyûb el-Hımyerî. *es-Sîretü'n-nebevîyye*. thk. Mustafa es-Saka, vd., Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sâmî b. Muhammed, b.y.: Dâru Tayyibe li'n-neşr, 2. Basım, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdr, h. 1424.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb. *Mufredâtu elfâz'l-Kur'ân*. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1997.
- İzgi, Mine. *Oğlum Yettiştiriyorum*. İstanbul: Elit kültür, 2010.
- Kaya, Remzi, "Kur'ân Kıssalarının Tefsir ve Teşrideki Yeri". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III*. 36/507-527, 2002.
- Köksal, M. Âsım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Kur'ân Yolu Meali*. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrâhîm el-İtfeyyîş. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964/1384.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vilâtu Eblî's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmî, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)*. thk. es-Seyyid ibn Abdilmaksûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts.
- Musannifek, Alâüddin Alî b. Muhammed b. Mes'ûd el-Bistâmî. *Tefsîru Musannifek*. Konya: Konya İl Halk Kütüphanesi, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, 3759: 1a-403b.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc, el-Kuşeyrî en-Neysabûrî. *Sabîhu Müslim*. thk. M. Fuâd Abduldubâkî. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, ts.

- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. İstanbul: Dersâadet, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. Kâhire: Dâru'l-hadîs, ts.
- Şengül, İdris, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25/498-501. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık, 1994.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi. Kâhire: Mektebetü İbn Teyniyye, ts.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdadî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed M. Şâkir. Dîmeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2000.
- Tarhan, Nevzat. *Son Sığınak Aile*. İstanbul: Nesil, 2010.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsabûrî. *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrût: Dâru'l-kalem, 1. Basım, h. 1415.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkid. *Megâzî*, thk. Marsden Jones. Beyrut: Dâru'l-İlmî, 1409/1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâike ğavâmi'zi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmî, 3. Basım, 2009.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Burhân fî u'lûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm. Beyrut: Dâru İhyâi'l-kutubi'l-a'rabî, 1376/1957.
- Zurkânî, Muhammed b. Abdulazîm. *Menâbilu'l-irfân fî u'lûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.